

Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Analiza narativa u političkim govorima: uloga otvorenog aktivnog mišljenja

Završni rad

Studentica: Medina Karaga

Mentorica: prof.dr. Jadranka Kolenović-Đapo

Sarajevo, septembar 2024.

University of Sarajevo - Faculty of Philosophy

Department of Psychology

## Narrative Analysis in Political Speeches: The Role of Open Active Thinking

Final paper

Student: Medina Karaga

Mentor: Prof. Dr. Jadranka Kolenović-Đapo

Sarajevo, September 2024.

## Sažetak

Istraživanje je sprovedeno s ciljem identificiranja zastupljenosti nacionalističkih narativa u političkim govorima kampanje za Opšte izbore u Bosni i Hercegovini 2022. godine (Studija 1). Dva neovisna procjenjivača vršila su procjenu političkih govora odabranih metodom slučajno odabira. Procjenjivači su na Skali procjene političkih govora kreiranoj u skladu s modelom nacionalizma (Dekker i Malovin, 1994; Šiber, 1998) i teorijom socijalne kategorizacije procjenjivali prusustvo nacionalističke retorike političara iz tri nacionalne stranke. Dobijeni rezultati pokazuju visok stepen slaganja između procjenivača, što ukazuje na značajno zasićenje političkih govora nacionalističkim sadržajem, čime je potvrđena pretpostavka da su predizborni govori političara Stranke demokratske akcije (SDA), Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) i Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (HDZ BiH) zasićeni nacionalizmom, isticanjem razlika među trima etničkim grupama te ispoljavanjem ponosa zbog pripadnosti vlastitoj etničkoj grupi.

Imajući u vidu ranija istraživanja koja su u vezu dovela nacionalizam sa različitim procesima mišljenja, zanimalo nas je da li je procjena političkih povezana s aktivnim otvorenim mišljenjem i socijalnim stavovima, da li postoje razlike između studenata društvenih i tehničkih nauka te studenata nižih i viših godina. S tim ciljem, provedena je Studija 2 u kojoj je učestvovalo N=159 ispitanika studenata Univerziteta u Sarajevu. Korišteni su sljedeći instrumenti: Skala aktivnog otvorenog mišljenja (AOT; Baron, 2018), Leksička skala stavova (LSS-BH; Petrović, 2016) prilagođena za područje Bosne i Hercegovine (Sinanović i Hadžiahmetović, 2022), Upitnik o općim podacima i Skala procjene političkih govora za potrebe ove studije. Ispitanici su po slučaju podijeljeni u jedan od dva uslova: nacionalistički ili neutralni govori. Na osnovu uslova, ispitanici su dobili po tri vinjete političkih govora svake od najutjecajnijih stranaka u Bosni i Hercegovini. Vinjete su apstrahovane i prilagođene u svrhe Studije 2 iz govora analiziranih u Studiji 1. Rezultati pokazuju sljedeće: rezultati na Skali aktivnog otvorenog mišljenja u negativnoj su korelaciji s procjenama političkih govora zasićenih nacionalizmom isključivo u govorima stranke SDA. Nadalje, rezultati aktivnog otvorenog mišljenja i skale procjene neutralnih govora nisu u korelaciji. Procjene nacionalističkih političkih govora stranke SDA u pozitivnoj su vezi s rezultatima na supskalama *Autoritarni nacionalizam* i *Apsolutistički egocentrizam*, dok su

procjene nacionalističkih govora HDZ-a i SNSD-a u vezi s rezultatima na supskali *Apsolutistički egocentrizam*, što je djelimično suklandom našim čekivanjima. Nije pokazana statistički značajna razlika u procjenama političkih govora među studentima Psihologije i Mašinskog fakulteta, što je objašnjeno specifičnostima uslova u kojim je kohorta studenata studirala. Medijacijski efekat rezultata AOT skale na korelaciju Uslova i subskale AU sa rezultatima Procjene vinjeta političkih govora nije značajan. Nekonzistentnost rezultata ukazuje na značaj salijentnosti nacionalnog identiteta s kojim se osoba identificira i onog s kojim dolazi u kontakt, stepen političkog znanja kojim osoba raspolaže te preciznosti konstrukcije vinjeta u odnosu na cilj studije.

**Ključne riječi:** nacionalizam, aktivno otvoreno mišljenje, socijalna kategorizacija, politički narativi, studijska socijalizacija

## **Abstract**

The research was conducted with the aim of identifying the prevalence of nationalist narratives in political speeches during the 2022 General Election campaign in Bosnia and Herzegovina (Study 1). Two independent raters assessed the political speeches selected through random sampling. The raters used the Political Speech Assessment Scale, created in accordance with the model of nationalism (Dekker & Malovin, 1994; Šiber, 1998) and the theory of social categorization, to evaluate the presence of nationalist rhetoric in speeches by politicians from three national parties. The results showed a high level of agreement between the raters, indicating significant saturation of political speeches with nationalist content. This confirmed the hypothesis that the election speeches of the politicians from the Stranka demokratske akcije (SDA), the Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) and Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (HDZ BiH) were saturated with nationalism, emphasizing differences between the three ethnic groups and expressing pride in belonging to their own ethnic group.

Considering previous research that linked nationalism with various cognitive processes, we were interested in whether the evaluation of political speeches is associated with active open-minded thinking and social attitudes, and whether there are differences between students of social and technical sciences, as well as between students in lower and higher years of study. To this end, Study 2 was conducted with N=159 student participants from the University of Sarajevo. The following instruments were used: the Actively Open-Minded Thinking Scale (AOT; Baron, 2018), the Lexical Attitude Scale (LSS-BH; Petrović, 2016), adapted for Bosnia and Herzegovina (Sinanović & Hadžiahmetović, 2022), a general information questionnaire, and the Political Speech Assessment Scale developed for this study. Participants were randomly assigned to one of two conditions: nationalist or neutral speeches. Based on the condition, participants received three vignettes of political speeches from each of the most influential parties in Bosnia and Herzegovina. The vignettes were abstracted and adapted for the purposes of Study 2 from the speeches analyzed in Study 1. The results indicate the following: scores on the Actively Open-Minded Thinking Scale negatively correlated with evaluations of political speeches saturated with nationalism exclusively in the speeches of the SDA party. Furthermore, scores on the Actively Open-Minded Thinking Scale and the evaluations of neutral speeches were not correlated. Evaluations of nationalist political speeches by the SDA party were positively

associated with scores on the subscales of Authoritarian Nationalism and Absolutist Egocentrism, while evaluations of nationalist speeches by HDZ and SNSD were associated with scores on the Absolutist Egocentrism subscale, which partially aligns with our expectations. No statistically significant difference was found in the evaluations of political speeches between students of Psychology and Mechanical Engineering, which was explained by the specific conditions in which the student cohort studied. The mediating effect of AOT scale results on the correlation between the Condition and the AU subscale with the results of the Political Speech Vignette Assessment was not significant. The inconsistency of the results highlights the importance of the salience of national identity with which a person identifies and the one with which they come into contact, the level of political knowledge a person possesses, and the precision of the vignette construction in relation to the study's goal.

**Keywords:** nationalism, actively open-minded thinking, social categorization, political narratives, academic socialization

## Zahvale

Nebroj je osoba koje su dale svoj doprinos pisanju ovog rada na razne načine. Hvala mojim voljenim roditeljima koji su me nesebično podržavali kroz cijeli proces školovanja. Hvala svim mojim profesorima na trudu da nam prenesu znanje i ljubav prema pozivu kojeg smo odabrali. Posebno hvala profesorici Jadranki Kolenović-Đapo na lijepoj saradnji i trudu kojeg je uložila da mi bude podrška, svim riječima hvale, svim kritikama i prilikama koje mi je ustupila, kao i profesoru Nerminu Đapi na nesebičnoj spremnosti da bude dio ovog rada. Hvala mojim kolegicama, Belmi, Ilhani i Maidi na pomoći pri skupljanju podataka, bez kojih ovog istraživanja možda ne bi ni bilo. Hvala svim mojim prijateljima što su bili uz mene.

## Sadržaj

1. UVOD.....	8
2. DVOPROCESNA TEORIJA MIŠLJENJA.....	10
3. TEORIJA SOCIJALNE KATEGORIZACIJE.....	11

### STUDIJA 1

#### UVOD

1. NACIJA, NACIONALIZAM, PATRIOTIZAM.....	13
1.a. Psihološke odrednice nacionalizma.....	15
1.b. Nacionalizam i drugi stavovi.....	16
2. MEHANIZMI POLITIČKE PROPAGANDE.....	18
3. CILJEVI, PROBLEMI, HIPOTEZE STUDIJE 1.....	20
4. METODOLOGIJA.....	20
5. REZULTATI.....	22
6. DISKUSIJA.....	23
7. ZAKLJUČAK.....	27

### STUDIJA 2

#### UVOD

1. AKTIVNO OTVORENO MIŠLJENJE.....	28
1.1.Kognitivni stil i politički stavovi.....	30
2. CILJEVI, PROBLEMI, HIPOTEZE STUDIJE 2.....	31
3. METODOLOGIJA.....	31
4. REZULTATI.....	35
5. DISKUSIJA.....	39
6. ZAKLJUČAK.....	44
LITERATURA.....	46
PRILOZI.....	53



## 1. UVOD

Mi ljudi smo beskrajno kompleksna bića. Psihološki procesi koji se odvijaju unutar nas povezani su s nebroy internih i eksternih faktora. Zanimljivo mjesto susreta ovih relacija jeste mjesto na kojem eksterno nije u skladu s internim, odnosno kada se naše ponašanje ne podudara s našim mišljenjem, emocijama i stavovima. Upravo je to momenat susreta s činjenicom da, ipak, nismo toliko razumni koliko vjerujemo da jesmo i da razum nema potpunu kontrolu nad našim postupcima. Inspiracija za ovaj rad potekla je iz jednog takvog susreta na mjestu na kojem se očekuje prije razumno no intuitivno donošenje odluka – Opšti izbori u Bosni i Hercegovini.

Politički psiholozi nastoje da rasvijetle načine na koji osobe biraju „političku struju“ koju podržavaju, na koji način formiraju političke stavove te kako i zašto preferiraju određene političke stranke i za njih glasaju. Rezultati njihova (Baron i sur, 2022; Baron, 2019; Blais, 2006; Chirumbolo, 2002) rada upućuju na to da racionalno razmišljanje, dakle kognitivna komponenta, igra važnu ulogu u političkom ponašanju, ali i da utjecaj emocija i pojedinih stavova (u zavisnosti od načina na koji su formirani) nije zanemariv. Fokus ovog rada bit će, ipak, kognitivna komponenta i njene različite razine funkcionisanja.

Jedan od ključnih pojmova proučavanja u političkoj i socijalnoj psihologiji jesu stavovi, koje Cottam i sur. (2010) definišu kao trajni sistem pozitivnih ili negativnih *vjerovanja (spoznaja), emocija i ponašanja* prema stavskom objektu. Stav je moguće posmatrati i kao evaluativnu integraciju kognicija i emocija prema objektu (Crano i Pirslin, 2006).

Postoji nekoliko mehanizama formiranja stavova koji odgovaraju sastavnim komponentama stava: *spoznajni mehanizam* – zasnovan primarno na znanju o obilježjima objekta stava; *emocionalni* – primarno izgrađen na osjećajima i vrijednostima prema objektu stava; te *ponašajni* – izgrađeni na osnovu opažanja vlastitog ponašanja prema objektu stava (Aronson i sur., 2005; str. 218, 219). Crano i Pirslin (2006) navode kako je osnovna razlika u procesu formiranja stava, ustvari, pojedinčev nivo svjesnog prihvatanja emocija i kognicija prema objektu. Za stavove je karakteristično da posjeduju različite razine snage. Snaga stava ukazuje na njegovu mogućnost promjene. Stavom iskazujemo pozitivna i negativan odnos prema nekom

objektu. Mnogi se autori slažu da je nacionalizam moguće posmatrati kao stav, o čemu će biti riječ u nastavku rada.

Stavovi, naročito njihova spoznajna komponenta, ne postoje odvojeni jedni od drugih ograničeni jasnim i oštrim granicama. Pitanje organizacije znanja, kako se radi o apstraktnim pojmovima, predmet je diskusije psihologa. Većina autora su konzistentni u mišljenju da su spoznaje organizovane u asocijativne mreže čiji su elementi međusobno povezani (Cottam i sur., 2010). Samim tim, aktivacija, odnosno promišljanje o jednom elementu može aktivirati promišljanje o drugim povezanim elementima. Veza među elementima može da bude pozitivna i negativna te snaga te veze može da varira. Snažnije mreže su one koje se aktiviraju jednostavnije i brže. Što je mreža složenija i što su veze među elementima jače, to je je politički stav osobe dosljedniji, što je jedna bazna ideja Zallerovog *Receive – Accept – Sample* (RAS; Primi – Prihvati – Uzorkuj) modela (1992) koji opisuje mehanizme obrade političkih informacija i o kojem će riječ biti u nastavku teksta.

Prisustvo emocije kao zasebne komponente, podjednako važne kao i ostale, te ideje da nivo osvještenosti stava i/ili njegovih komponenata otvara raspravu o ljudskom djelovanju kao primarno racionalnom.

Rasprava o stepenu racionalnog djelovanja osoba postaje zanimljivija kada u obzir uzmemo i *teorije mišljenja* koje, dijeleći ga na automatsko i kontrolirano, ističu kako mišljenje posjeduje različite nivoe na kojim djeluju različiti procesi. Samim tim, produkti pojedinih procesa promišljanja nisu jednako kompleksni niti kvalitetni. Socijalna kategorizacija jedan je od produkata koji se obično dovodi u vezu s automatskim procesima mišljenja. Cilj kategorizacije jeste simplificirati pogled na svijet i odnose u njemu kako bi ga bolje razumjeli. U tom pokušaju se mnoge informacije izgube, zanemare ili pogrešno interpretiraju što olakša stvaranje (zamišljenih) kategorija osoba i nj karakteristika koje se koriste za mnoge prosudbe i ponašanja, a veliku zamku čini to što se sve ovo dešava na nižim nivoima svijesti. Socijalna kategorizacija smatra se baznim procesom formiranja nacionalnog identiteta i nacionalizma. (npr. Šiber, 1998).

## 2. DVOPROCESNA TEORIJA MIŠLJENJA

Dvoprocena teorija odnosi se na mentalne procese koji su u osnovi socijalnog prosuđivanja i ponašanja obuhvata dvije kategorije: *automatski i kontrolirani* način mišljenja. Za automatske procese mišljenja karakteristično je da: se javljaju nenamjerno, zahtijevaju malo kognitivnih resursa, nije ih moguće voljno zaustaviti te se oni javljaju nesvjesno (Bargh i Gollwitzer, 1994). Automatske procese moguće je posmatrati i kao elementarne procese nastale pod uticajem prethodnog iskustva. Na osnovu istog, elementarni procesi postaju u tolikoj mjeri koordinirani i povezani da nije potrebna podrška metakognicije kako bi se odvijali, potrebna im je, naime, samo odveć poznata ulazna informacija koja bi ih pokrenula (Puhalo, 2013). Suprotno, kontrolirano mišljenje javlja je voljno, svjesno, zahtijeva više kognitivnih resursa te ga je moguće voljno zaustaviti (Gawronski i Creighton, 2013). Kontrolirano mišljenje se aktivira obično u novim i nepoznatim situacijama kada poznate strategije ne funkcioniraju te se javlja potreba za njihovom rekonstrukcijom ili konstrukcijom novih strategija (Puhalo, 2013).

Rane konceptualizacije ovih dvaju procesa mišljenja smatrale su da svaka od pomenutih karakteristika mora biti prisutna kako bi se mišljenje definisalo kao kontrolirano ili automatsko, dok noviji modeli nalažu da je potrebno da barem jedan od kriterija bude ispunjen (Bargh i Gollwitzer, 1994). Puhalo (2013) napominje kako bi ova dva tipa mišljenja ili procesa trebalo posmatrati kao kontinuum, a ne dihotomno, te navodi kako razliku između njih ne čini stepen kontrole koji nad njima imamo, nego izvor kontrole. Tako je kod automatskih procesa kontrola ugrađena u sam proces, dok kontroliranim upravlja metakognicija

Kahneman (2003) iznosi teoriju *Sistema 1 i Sistema 2* prema kojoj se kognitivno rezonovanje odvija putem dva sistema od kojih je prvi - automatski; pojedinac procesira informacije brzo i bez ulaganja napora, asocijativan je, implicitan u smislu da nije dostupan introspekciji i provjeri, te je vođen emocijama kao informacijama. Ovaj je sistem vođen i navikama, zbog čega je njegov rad izazovan za praćenje i kontrolisanje. Njegove karakteristike slične su karakteristikama percepcije. S druge strane, Sistem 2 funkcionira sporije, zahtijeva ulaganje kognitivnog napora, njegov je rad moguće pratiti introspekcijom te je vođen pravilima logike. Jedan od njegovih zadataka jeste monitoring rada oba sistema. Da li je neki proces produkt jednog ili drugog sistema određuje se na osnovu njegova funkcionisanja s procesima koji se odvijaju paralelno.

Obzirom na ograničenost naših kognitivnih kapaciteta, nemoguće je da se unutar Sistema 2 odvijaju dva ili više paralelnih procesa dok je, s druge strane, moguće odvijanje paralelnih procesa unutar Sistema 1, kako oni zahtijevaju ulaganje manje kognitivnog napora. Ova dva sistema generiraju različite produkte, pri čemu Sistem 1 generira impresije o ciljanom objektu, dok Sistem 2 generira sudove o objektima.

### 3. TEORIJA SOCIJALNE KATEGORIZACIJE

Kategorizacija je proces pojednostavljivanja obrade velikog broja informacija koje primamo iz okoline, obzirom na ograničenost naših kognitivnih kapaciteta, na način da se one sažimaju u kategorije ili koncepte. One predstavljaju skupove dvaju ili više objekata koji se tretiraju na istovrstan način kako bi se pomoglo kognitivnoj ekonomiji, pomoglo da se „ode dalje od datih informacija“ te konstrukciji složenijih kategorija kada se one kombinuju (Leyens i Dardenne, 2003). Tajfel (1969) stereotipe smatra jednim od posebnih slučajeva kategorizacije u kojem se fokusiraju sličnostu unutar grupe i razlike između grupa. Također, Hogg i Turner. (1987) polaze od ideje da je proces kategorizacije osnova nastanka i održavanja grupnog identiteta. Pri tome se grupe posmatraju kao prototipi – nejasni setovi atributa koji naglašavaju sličnosti unutar iste grupe i razlike s drugim grupama. Ovaj se princip stvaranja prototipa naziva metakontrast (Hogg i sur, 2004). Kao takvi, prototipi rijetko predstavljaju pravu sliku prosječnog člana grupe. Prototipi obično predstavljaju jednog fiktivnog, savršenog reprezentanta grupe.

Mnogi autori (Smith, 1992; Hogg, 2002) smatraju jednim od ključnih kriterija za definisanje nacije upravo subjektivni, koji podrazumijeva svjesnost o naciji kao socijalnoj kategoriji iz kojeg proizilazi grupni identitet te emocije vezane uz njega.

Teorije socijalnog identiteta (Hogg i Turner, 1987; Hogg i sur., 2004) polaze od pretpostavke da je odabir identiteta na koji će se osoba pozvati u datom momentu kontekstualno uvjetovan. Odabir odgovarajućeg identiteta motiviran je s dva procesa: povećanjem vlastitog samopouzdanja i povećanjem prediktabilnosti socijalne okoline (Hogg i sur, 2004). Lični se identitet često apstrahuje iz grupnog, a kako je održanje samopouzdanja na visokom nivou jedna od temeljnih motivacija, tako se ona nastoji postići, između ostalog, i fokusiranjem pozitivnih

atributa vlastite grupe. S istim ciljem, osobe pokazuju tendenciju jačeg povezivanja s grupom i grupnim identitetom kada su pod prijetnjom (Arndt i sur., 2002). Tako se buđenje „nacionalne svijesti“, odnosno oslanjanje na nacionalni identitet, obično potaknuto političkim situacijama poput diskriminacije, prisvajanja teritorija i borbe za moći (Joželić, 2021), koje zahtijevaju osnaživanje samopouzdanja i povećanje sigurnosti putem prediktivnosti socijalnog svijeta: ko sam ja, ko su oni, za šta se borimo i zbog čega.

Mehanizam koji stoji u pozadini ove tvrdnje jeste da se fokusiranjem na unutargrupne sličnosti automatski ističu razlike u odnosu na pripadnike druge grupe, oni se prestaju posmatrati kao individue, nego se posmatraju kroz prizmu grupne pripadnosti. Pri tome se u fokus stavljaju pozitivni atributi vlastite grupe i negativni atributi vanjske. Na taj način osobe doprinose formiranju socijalnog identiteta.

Drugi važan motiv koji pokreće socijalni identitet jeste prediktivnost socijalnog okruženja (Hogg i sur, 2004). Definiranje vlastitog identiteta omogućava nam da se pozicioniramo unutar socijalnog svijeta i u odnosu na druge, formiramo relacije s njima na osnovu tog znanja, znamo kako se adekvatno ponašati i šta osjećati u odnosu na druge. Hogg i sur. (2004) navodi da postoji veća potreba za identifikacijom s grupom i njenim normama što je lični self koncept, koji podrazumijeva i norme ponašanja, labaviji.

Posljedica kategorizacije jeste deindividuacija. Posmatranjem osobe kroz prizmu grupe kojoj pripada i identiteta koji iz nje proizilazi, zanemaruju se individualne karakteristike osobe. Isto se dešava i na ličnom planu, snažnije se identificiramo s atributima i normama grupe kojoj pripadamo, zanemarujući one lične. Slijedeći pravila ponašanja koja nameće grupa, dobija se dojam adekvatnog, normativnog ponašanja, a na taj se način jača grupna kohezija, unutargrupno sviđanje, povjerenje i solidarnost (Hogg i sur; 2004).

Na formiranje kognitivnih stilova za tumačenje okoline i formiranje socijalnih kategorija snažan uticaj ima kultura u kojoj živimo (Moris i Peng, 1994), naša ranija iskustva, naši ciljevi te naše trenutno raspoloženje (Barsalou, 1982, 1983; Nosofsky, 1986, 1987; i sur., 1999; Smith & Heise, 1992).

Stacey (1978) pokazuje kako djeca uzrasta između sedam i osam godina imaju razvijene stereotipe prema drugim grupama karakteristične za njihove lokale zajednice, ali da oni nisu

praćeni konzistentnim emocijama, što podrazumijeva da još uvijek nisu identificirali sa sopstvenom grupom, nego da je došlo samo do distanciranja od drugih grupa. Puhalo (2013) ove i slične rezultate navodi kao dokaz da se razvoj nacionalnog identiteta dešava pod snažnim uticajem kulturno-historijske tradicije, prirode međugrupnih odnosa te trenutne društvene situacije. Istraživanje Vasovićeve (1986) ukazuje na to da se nacionalni identitet kod djece osnovnoškolskog uzrasta elaborira preko zavičajnog sentimenta te poznatosti i bliskosti, a znatno manje preko maternjeg jezika, porijekla te različitih nacionalnih simbola.

## STUDIJA 1

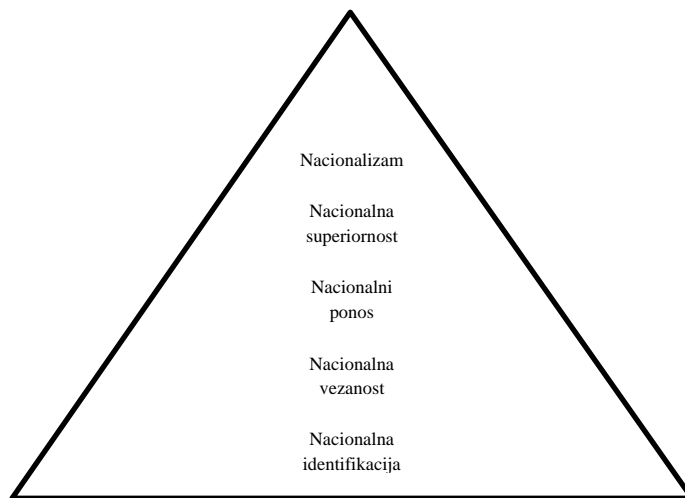
### UVOD

#### 1. NACIJA, NACIONALIZAM, PATRIOTIZAM

Ono što determinira naciju iz psihološke perspektive jeste osjećaj pripadnosti vlastitoj etničkoj grupi, osjećaj zajedništva te sistem stavova prema vlastitoj nacionalnoj grupi. Osjećaj pripadnosti i zajedništva, to jest nacionalni osjećaj, izdvajaju se kao značajni faktori koji doprinose trajanju nacije i njenom djelovanju kao cjelini (Šiber, 1998). Kako su emocije i osjećaji, generalno, subjektivna stanja pojedinca, tako je i nacionalni osjećaj moguće posmatrati na isti način, odnosno kao slobodno opredjeljenje pojedinca. Upravo iz tog razloga Šiber (1998) smatra da se nacionalni osjećaj mora posmatrati kroz prizmu socijalne psihologije, konkretno formiranje grupne identifikacije te proces socijalizacije.

Buđenjem nacionalnog ponosa početkom 19. stoljeća, kroz isticanje obilježja, postignuća i historije jedne nacije u kombinaciji sa sviješću o konfliktima koji tu historiju ispunjavaju, budi se i *nacionalizam ili nacionalna isključivost*. Ovaj proces dobro ilustruje Dekkerov i Malovin (1994) pristup nacionalizmu. Autori nacionalizam smatraju jednodimenzionalnim hijerarhijskim konstruktom u čijem se podnožju nalazi identifikacija s određenom nacijom, iz koje proizilazi emocionalna vezanost s nacijom, zatim nacionalni ponos, superiornost nacije te nacionalizam kao hijerarhijski najkompleksniji pojam (Slika 1).

Šiber (1998) nacionalizam konceptualizira drugačije i to kao diskontinuiran konstrukt u kojem se, istovremeno, pozitivan stav prema vlastitoj nacionalnoj grupi pretvara u negativan stav prema drugoj. Konkretno, definira ga kao „*predrasudu prema drugoj nacionalnoj grupi, to jest patološki oblik nacionalnog osjećaja u kojem dominira mržnja i neprijateljstvo prema „drugima“ i iracionalnost.*“ Zanimljiv je stav autora o predrasudama kao patologijama stava ispunjenim apriornim negativnim emocionalnim zasićenjem. Predrasude se formiraju procesom imitacije u periodu kada prezentovane informacije o drugoj grupi za osobu još uvijek nemaju smisla, a dobijaju ga, upravo, stvaranjem okvira za njihovo vrednovanje i prosuđivanje koji služe kao svojevrsne kategorije, a kasnije, kada zaista dođe do kontakta s „drugima“, „oni“ se doživljavaju na selektivan i unaprijed određen način.



Slika 1: Hijerarhijska struktura nacionalizma (preuzeto od Šiber, 1998)

Nacionalizam postoji, s jedne strane, kao diskurs koji kognitivno klasificira ljude u grupe – nacije, a s druge strane i kao politički projekat čiji je cilj isključiti „druge“. Nacionalizam kao takav je u službi straha jer potkrepljuje osobe jednostavnim objašnjenjima i solucijama socijalnih problema, naslanjajući se na iracionalni strah od druge nacije (Altermatt, 1996), a kada se on održava, osobe postaju podložne poslušnosti autoritetu (Žanić, 2007).

Čini se da je između nacionalizma i patriotizma „granica tanka“. Patriotizam se obično definiše kao stanje pozitivne identifikacije sa narodom nastanjenim unutar jedne države te pozitivna afektivna povezanost s istom (Schatz i sur., 1999). Kao jednu od osnovnih razlika Kosterman i

Feshbach (1999) navode sljedeće: nacionalizam obuhvata vjerovanje u superiornost vlastite nacije te želju za njenom dominacijom nad drugim, dok patriotizam zahvata vezanost za vlastitu naciju i njene vrijednosti neovisno o njenom položaju u odnosu na druge. Istraživanja ukazuju da se, pak, radi o različitim konceptima: dok osobe s visoko izraženim nacionalizmom obično izražavaju i veće predrasude prema drugim grupama (Ariely, 2012; Brown i Zagefka, 2009), veći etnocentrizam (Li i Brewer, 2004) te općenito češće izražavaju anti-demokratske i anti-egligatorne stavove (Pena i Sidanius, 2012) dok, s druge strane, osobe koje izražavaju pozitivnu identifikaciju s nacijom prije podupiru civilna prava i izražavaju pro-demokratske stavove (Williams i sur., 2008), ponos prema vlastitoj naciji (Skitka, 2005) te statistički značajno manje izražavaju predrasude prema drugim grupama (Wagner i sur., 2012; sve prema Osborne i sur., 2017). S druge strane, pojedini autori (Parker, 2010; prema Osborne i sur., 2017) ne povlače tako jasnu granicu među ovim pojmovima, navodeći kako, uprkos svim konceptualnim razlikama, i nacionalizam i patriotizam češće dovedu do istih (negativnih) posljedica. Treća struja autora (Staub i sur., 1999) govori o „slijepom“ (koji bi bio bliži nacionalizmu) i „konstruktivnom“ patriotizmu (bliži klasičnom shvatanju patriotizma).

#### a. Psihološke odrednice nacionalizma

Šiber (1998) navodi nekoliko psiholoških odrednica koje čine sadržaj nacionalne isključivosti i to:

1. *Nacionalizam kao posmatranje svih društvenih pojava isključivo kroz prizmu pripadanja vlastitoj grupi.* Ova se odrednica odnosi na funkciju stava kao svojevrsnog filtera informacija koje prolaze u svijest, ulaze u proces kognitivne obrade i koje su dostupnije sjećanju (Kerr i Stanfel, 1993; Trafimow i Schneider, 1994; Trafimow i Wyer, 1993; von Hippel i sur., 1993; prema Aronson i sur., 2005) te na udešavanje interpretacije informacije na način da postaju relevantne na nacionalnu grupu kojoj pripadamo. Nacionalna pripadnost postaje primarni kriterij društvenog vrednovanja – sve što se dešava, dešava se zbog toga što sam ja pripadnik grupe A, a on pripadnih grupe B.
2. *Nacionalizam kao zatvaranje unutar vlastite grupe i suprotstavljanje drugim grupama.* Ukoliko je nacionalna pripadnost prizma kroz koju se svijet posmatra,



- pojedinci se vrednuju na osnovu iste. Na taj način nastaju i održavaju se „nacionalne čiste“ sredine, dijelovi grada, institucije.
3. *Nacionalizam kao oblik deindividuacije.* Grupe pojedincima stvaraju pritisak na sticanje vlastite vrijednosti primarno kroz grupnu identifikaciju. S ciljem zadržavanja samopoštovanja na visokom nivou, prema teorijama socijalne kategorizacije, „mi“ postajemo oličenje svih pozitivnih atributa, dok „oni“ svih onih negativnih.
  4. *Nacionalizam kao dominacija emocionalnog prosuđivanja i potiskivanja racionalnog potiskivanja.* Kako se načini nastanka nacionalnih predrasuda najmanje odnose na spoznajne mehanizme, a najviše na emocionalne i ponašajne, iste su zasićene intenzivnim emocijama usljed kojih se kontrolirano, kritičko razmišljanje odbacuje. Zanimljiva je ukrajinska poslovice koju citira Šiber (1998, str. 101): „*Kad se razviju zastave, sav razum je u trubi!*.“ U terminima dvoprocenjske teorije mišljenja, aktivacijom nacionalizma procesi mišljenja počinju se odvijati dominantno automatski i u sklopu Sistema 2.

#### b. Nacionalizam i drugi stavovi

Teorijski i empirijski nacionalizam je doveden u vezu s mnogim drugim konceptima poput tradicionalizma, patriotizma, liberalizma, konzervatizma, o čemu će biti riječ u nastavku teksta. Jedan od njih je Desničarski autoritarizam (eng. *Right Wing Authoritarianism – RWA*; Duckitt i sur., 2010) kojeg autori posmatraju kao trokomponentni stav sastavljen od : *autoritarizma, konzervatizma i tradicionalizma* – kratko ACT model (eng. *Authoritarianism-Conservatism-Traditionalism*). Model definira pojmove na sljedeći način: *autoritarizam* kao stav kojim se favoriziraju jasna, oštra, stroga i kažnjavajuća socijalna pravila nasuprot popustljivim, permisivnim; *konzervatizam* kao stav kojim se favoriziraju nekritička, poštivajuća, poslušna podrška postojećim autoritetima i institucijama nasuprot kritičkom, propitivačkom, buntovničkom odnosu spram istim; te *tradicionalizam* kao stav kojim se favoriziraju tradicionalne, poznate, religijske norme, vrijednosti i moralnost nasuprot modernim, liberalnim, sekularnim, „alternativnim“ normama (Duckitt i Bizumic, 2013).

Definiranjem tradicionalizma na ovakav način, s fokusom na poštivanje poznatih pravila, uključujući ona moralne, koje njeguje socijalna grupa s kojom se identificiram i kao takav,

neraskidivo je vezan uz fokus na prošlost te iste socijalne grupe (Bizumic, 2017), postaje jasna uloga tradicionalizma za nacionalni identitet. Imajući u vidu otpor prema promjeni svega što je tradicionalno i poznato, ovaj se koncept često povezuje s konzervatizmom, čija je jedna od osnovnih karakteristika zadržavanje na onom što je poznato. Upravo potrebu za socijalnom sigurnošću, predvidivošću koja se nastoji postići „držanjem“ za odveć poznate načine funkcionisanja, strukturu društva koja je jasna i kategorizirajuća Bizumic (2017) navodi kao bazu na kojoj su pozicionirane sve tri komponente ACT modela, a samim tim i RWA.

Krajem prošlog stoljeća se RWA počinje dovoditi u vezu konceptom orijentacije ka socijalnoj dominaciji (*eng. Social Dominance Orientation – SDO*) kojeg definiraju Sidanius i Pratto (1993) kao „*generalnu orijentaciju ka unutargrupnim odnosima pri čemu preferencija jednakosti nasuprot hijerarhiji varira*“ i „*stepen u kojem osoba preferira da socijalna grupa kojoj pripada biva dominantna*“ (prema Duckitt i Sibley, 2007). Veliki broj istraživanja ukazuju da RWA i SDO objašnjavaju najveći dio varijanse generalnih predrasuda (npr. Ekehammer i sur., 2004; McFarland, 1998; McFarland i Adelson, 1996., prema Duckitt i Sibley, 2007).

Ipak, kasnija su istraživanja ukazala na to da RWA i SDO predviđaju predrasude prema različitim grupama. Objašnjenje za ovakve odnose moguće je pronaći u Modelu dualnog procesiranja (*eng. Dual Process Model – DPM*) Duckitta (2001) prema kojem su u osnovi stavova prema pripadnicima vanjskih grupa paralelno odvijaju dva procesa: prvi koji je baziran na kažnjavajućim socijalizacijskim iskustvima koja podupiru stav prema svijetu kao nesigurnom mjestu te, istovremeno, poštivanje unutargrupnih normi; drugi koji su zasnovani na opetovanim „grubim“ odgojnim metodama koje su uslovile postavljanje na dominaciju orijentisanih ciljeva te „grub“ odnos prema svijetu.

RWA i SDO različito koreliraju s mjerama nacionalizma i patriotizma. Osborne i sur. (2017) su pokazali kako RWA pozitivno korelira s obje mjere, dok SDO pozitivno korelira samo s mjerom nacionalizma. Pored toga, RWA je bio značajniji prediktor nacionalizma nego patriotizma. Autori rezultate objašnjavaju pozivajući se, upravo, na različite motivatore koji su u podlozi ovih stavova i koji djeluju na različite dinamike grupne identifikacije koje su aktivne kod nacionalizma i patriotizma. U slučaju nacionalizma, grupna je identifikacija zasnovana na superiornosti vlastite grupe, što čini ključ veze sa SDO, dok je kod patriotizma ista zasnovana na bezuslovnoj afektivnoj vezanosti za državu. Kako je u slučaju RWA fokus na očuvanju strukture

i već postojećih normi, osobe se identificiraju s određenom grupom neovisno o njenom statusu (što objašnjava pozitivnu vezu s obje mjere), a kako dominacija nad drugim grupama zadovoljava potrebu za sigurnošću, jača biva povezanost RWA s nacionalizmom. S druge strane je u slučaju SDO foksu na dominaciji, te se osobe identificiraju s grupom jače ako je ista u zavidnom položaju u odnosu na druge, što objašnjava pozitivnu povezanost samo s nacionalizmom.

## 2. MEHANIZMI POLITIČKE PROPAGANDE

Imajući u vidu načine na koji mišljenje funkcioniše i kompleksnost političkih stavova postaje jednostavnije shvatiti kako to primamo i shvatamo političke poruke te koji sve faktori utiču na ove procese.

Jedan od značajnijih modela u recentnoj literaturi jeste Zallerov RAS (1992) model prema kojem se javno mišljenje formira u dva koraka: u prvom poruka biva primljena ili ne, dok se u drugom poruka (ukoliko je primljena) prihvata ili odbija. Primanje poruke uvjetovano je političkom osviještenošću, odnosno nivoom političkog znanja kojim pojedinac barata. Što je pojedinac više politički osviješten, veća je vjerovatnoća primanja poruke i obrnuto. Prihvatanje političke poruke povezano je s pojedinčevim stavovima i uvjerenjima o svijetu, kako ranije pomenuti rezultati pokazuju. Samim tim, veće su šanse prihvatanja poruke onda kada je ona konzistentna s postojećim stavovima i obrnuto. Upravo u ovom koraku dolazi do interakcije nivoa osviještenosti i prihvatanja poruke (Blais, 2006) – što je osoba osviještenija, stepen prihvatanja poruke je niži. Dakle, politički osviješteni pojedinci, zahvaljujući svom političkom znanju, bolje barataju informacijama i jednostavnije prave konekcije među njima, što im omogućuje da ostanu rezistentniji promjenama stava, dok je osobe s manje znanja lakše razuvjeriti.

Uzimajući u obzir da veliki dio stanovništva Bosne i Hercegovine ne posjeduje dovoljno znanja o političkim dešavanjima i nj pozadini, postaje jasnije kako političke elite efikasno održavaju uvjerenja i stavove koji im idu u prilog. Međutim, ni sama osviještenost nije garant odbijanja neadekvatnih ili nekongruentnih poruka. Prema RAS modelu, najpodložniji promjenama stava jesu oni politički srednje osviješteni: dovoljno osviješteni kako bi primili poruku, ali ne dovoljno da bi joj se mogli oduprijeti (Claassen, 2011).

Naime, efekat političke osviještenosti moderiraju karakteristike same poruke i to: *intenzitet i poznatost*. Što su prezentirane poruke predstavljene intenzivnije, važnije, emocionalno nabijenije i što je sadržaj poznatiji to efekat političke osviještenosti slabi što i kod onih politički sofisticiranijih tako i kod onih manje sofisticiranih. Političke poruke postaju intenzivnije u predizbornim kampanjama (Claassen, 2011). Upravo u ovom periodu, usljed intenzivnog izlaganja političkoj propagandi koja, istovremeno, čini informacije poznatim i dostupnijim. otvaraju se vrata efektu udešavanja ili prajmingu. Tada, kako navodi Claassen (2011) rezistentnost postaje ključna.

Teorija udešavanja ili prajminga (*eng. priming*) (Goidel i sur., 1997) objašnjava indirektni efekat na stavove. Osnovna ideja jeste da, u skladu i s općeprihvaćenim idejama organizacije kognicije, aktivacija prvog elementa ima efekat na procjenu drugog elementa. Prema teoriji prajminga, cilj poruke nije promjena određenog stava nego izmijeniti važnost stava na osnovu kojeg se određeni političar ili stranka evaluiraju. Pretpostavka je da osobe, naročito slabije politički osviještene i slabije motivirane, ulažu manje kognitivnog napora i samim tim površnije procesiraju informacije, oslanjajući se na uvjerenja i stavove koji su im dostupniji. Ključ leži u držanju određenih elemenata unutar asocijativne mreže, dakle onih koji će u krajnosti dovesti do pozitivne evaluacije političara ili stranke, „u pripravnosti“. U terminima Dvoporcesne teorije mišljenja, ovaj proces se odvija u domenu automatskog mišljenja. Prajming igra ključnu ulogu u održavanju već postojećih stavova (Goidel i sur., 1997).

Na koncu, prema Teoriji frejminga (Scheufele, 2017) efekat poruke je, kao i u slučaju Teorije prajminga, indirektan. Cilj jeste manipulirati fokalnim atributima informacije, na način da se oni ključni za postizanje cilja, stavljaju u prvi plan, dok u pozadini ostaju oni atributi koji ne dovode do željenog cilja. Sears i sur. (2013) navode kako se frejming javlja kada god postoji više od jednog načina da se informacija interpretira. Tako, ustvari, ciljani element postaje prizma interpretacije informacija. Scheufele (2017) dijeli okvire u dvije kategorije: medijske i individualne. Za autora medijski okviri predstavljaju „elemente ugrađene u političke diskurse“, dok individualni predstavljaju „internalne strukture uma“.

### 3. Cilj, problemi, hipoteze

#### **Ciljevi studije**

Obzirom na zapaljivu nacionalističku retoriku prisutnu u Bosni i Hercegovini, naročito u predizbornim kampanjama, studija se provodi sa svrhom identifikacije zastupljenosti nacionalističkih narativa u političkim govorima kampanje za Opšte izbore u Bosni i Hercegovini 2022. godine (sprovedene u periodu od 2. do 30. septembra 2022. godine) triju najutjecajnijih nacionalnih stranka: SDA, SNSD i HDZ BiH. Pored toga, analizirani govori poslužit će kao baza iz koje će biti apstrahovane vinjete govora koje će se koristiti kao stimulusi u Studiji 2.

#### **Problem studije**

U skladu s navedenim ciljevima, formulisani su sljedeći istraživački problemi:

1. Utvrditi zastupljenost nacionalističkih narativa u političkim govorima najutjecajnijih nacionalnih stranaka kampanje za Opšte izbore 2022. godine u Bosni i Hercegovini.

#### **Hipoteze**

U skladu s navedenim ciljevima i istraživačkim problemima, testirane su sljedeće hipoteze:

H1: Očekuju se statistički značajno visoka korelacija rezultata Skala za procjenu zastupljenosti nacionalističkog sadržaja u političkim govorima među procjenjivačima.

### 4. Metodologija

#### **Instrumenti**

##### *Skala za procjenu zastupljenosti nacionalističkog sadržaja u političkim govorima*

Oslanjajući se na Dekkerov i Malovin (1994) pristup nacionalizmu, teorije socijalne kategorizacije te psihološke odrednice nacionalizma (Šiber, 1998) formirane su kategorije zajedno s indikatorima kategorija koje su korištene kao Skala za procjenu zastupljenosti nacionalističkog sadržaja u političkim govorima. Kategorije su sljedeće: Grupni identitet, Grupni

ponos, Geografski kontekst, Opasnost, Narod iznad državljanstva/Entitet iznad države, Povezanost sa susjedima, Historijske ličnosti i datumi, Razdvajanje i Religija. Uz svaki indikator data je petostepena skala Likertovog tipa, pri čemu vrijednost 1 znači „u potpunosti se ne slažem“, dok vrijednost 6 znači „u potpunosti se slažem“. Koeficijent unutarnje pouzdanosti iznosi  $\alpha=0.79$ .

Tabela 1

*Deskriptivna statistika subskala Skale procjenu zastupljenosti nacionalističkog sadržaja u političkim govorima po strankama*

Skala	SDA		HDZ BiH		SNSD	
	C	SQR	C	SQR	C	SQR
GI	5.00	2.00	5.00	1.00	6.00	1.00
GP	5.00	1.00	4.00	2.00	6.00	0.50
GK	5.00	1.00	5.00	3.00	6.00	0.50
O	4.00	1.00	3.00	1.00	5.00	0.00
NiD	2.00	2.50	3.00	1.00	6.00	0.00
PS	2.00	2.00	5.00	1.00	5.00	0.00
HliD	4.00	1.00	2.50	2.00	5.00	1.00
Raz	3.50	3.50	3.50	1.00	6.00	0.00
Rel	3.50	2.00	2.00	1.00	3.00	1.00

*GI – Grupni identitet; GP- Grupni ponos; GK – Geografski kontekst; O – Opasnost; NiD – Narod iznad države; PS – Povezanost sa susjedima; HLiD – Historijske ličnosti i datumi; Raz – Razlike; Rel – Religija; C- medijana; SQR – poluinterkvartilni raspon; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat; \* – statistička značajnost na 0.05*

*\*\*Min=1.00; Max=6.00*

## Postupak

Utvrđena je dostupnost političkih govora održanih u periodu trajanja kampanje na zvaničnim stranicama (YouTube i Facebook) političkih stranaka. Intervali za analizu odabranih govora su određeni u skladu s dostupnošću materijala. Radi postizanja približne jednakosti uzorka govora među strankama, intervali su postavljeni na četiri za SDA i na šest za HDZ BiH i SNSD. Na taj način, prosječno je analizirano trinaest govora za svaku stranku. Dužina sadržaja koji je ušao u

analizu ograničena je na pet minuta. Prema navedenim kriterijima, sačinjeni su transkripti govora.

Procjene su vršila tri neovisna procjenjivača studenta Odsjeka za psihologiju FFUNSA u periodu od jula do augusta 2023.godine. U svrhu studije formirani su transkripti političkih govora prema prethodno navedenim kriterijima te je formirana Skala za procjenu zastupljenosti nacionalističkog sadržaja.

## 5. Rezultati

Podaci su analizirani koristeći softver IBM SPSS Statistics 27. Obzirom da se analiza vršila na malom broju podataka, korištene su neparametrijske statističke analize. Primijenjene su osnovne deskriptivne analize.

Rezultati pokazuju da ispitanici govorima stranaka SDA i HDZ BiH dodjeljuju približno prosječne rezultate, dok govorima stranke SNSD dodjeljuju visoke skorove. Kategorije u kojim ispitanici dodjeljuju najviše skorove, neovisno o stranci, jesu etnički ponos, zajednički etnički identitet te isticanje razlika prema vanjskoj grupi.

Pregled rezultata na nivou stranaka pokazuje da ispitanici govorima stranke SDA dodjeljuju najveće skorove u kategorijama grupni identitet, grupni ponos, geografski kontekst i opasnost. Nadalje, govorima stranke HDZ BiH dodjeljuju najveće skorove u kategorijama Grupni identitet, Geografski kontekst te povezanost sa susjedima, dok govorima stranke SNSD dodjeljuju nizak skor isključivo u kategoriji religija.

Tabela 2

*Prosječna zastupljenost nacionalističkih diskursa u ovisnosti od etničkog predznaka nacionalne stranke*

	C	SQR	Min	Max
SDA	4.00	1.00	1	6
HDZ BiH	4.00	1.50	1	6

SNSD	5.50	0.50	2	6
------	------	------	---	---

*C- medijana; SQR – poluinterkvartilni raspon; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat; \* – statistička značajnost na 0.05; GI – Grupni identitet; GP- Grupni ponos; GK – Geografski kontekst; O – Opasnost; NiD – Narod iznad države; PS – Povezanost sa susjedima; HLiD – Historijske ličnosti i datumi; Raz – Razlike; Rel – Religija; C- medijana; SQR – poluinterkvartilni raspon; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat; \* – statistička značajnost na 0.05*

Stepen slaganja među procjenjivačima izražen je u obliku Cronbach alfa koeficijenta unutarnje pouzdanosti i iznosi  $\alpha=0.82$ , čime je H1.1 potvrđena.

## 6. Diskusija

Rezultati studije pokazuju da su govori tri najutjecajnije nacionalne stranke, SDA, HDZ BiH i SNSD, u predizbornoj kampanji za Opšte izbore u Bosni i Hercegovini 2022. godine značajno zasićeni nacionalističkim sadržajem. Teme koje dominiraju i kroz koje se nacionalizam iskazuje jesu teme koje se odnose na identitet nacionalne grupe, značaj i ponos usljed pripadnosti određenoj nacionalnoj grupi, te samim tim, isticanje različitosti među nacionalnim grupama.

Dobiveni rezultati ukazuju da vladajuće političke struje kao bazu političke propagande koriste nacionalni, odnosno u našem kontekstu etnički identitet kojeg strukturiraju na način koji je usklađen s teorijskim pretpostavkama koje smo prethodno elaborirali: teoriji socijalne kategorizacije, konceptualizacijama nacionalizma prema Dekkeru i Malovinu (1994) te Šiberovom (1998) modelu. Nacionalni identiteti triju nacija u Bosni i Hercegovini nalaze svoju bazu u ratnim dejstvima devedesetih godina prošlog stoljeća, periodu kojem je prethodilo buđenje nacionalne svijesti i restrukturacija nacionalnog identiteta. Analiza govora ukazuje da stranke SDA (C=5.00; SQR=2.00) i SNSD (C=5.00; SQR=1.00) pridaju veći značaj ratu i ratnim posljedicama kao odrednicama identiteta u odnosu na HDZ BiH. Slijede primjeri

*„Ali najveći čin patriotizma kojeg smo pokazali jeste što smo po prvi put u te udžbenike upisali historiju odbrambeno oslobodilačkog rata od '92. do '95., ko je heroj, ko je zločinac, šta se desilo u Srebrenici jula '95. jer ja pripadam postratnoj generaciji osnovaca koja nije imala priliku učiti taj dio svoje historije, tu smo grešku ispravili...“ (I.H., SDA)*



*„Od završetka rata do danas u stalnim smo nastojanjima da dobijemo lokaciju za postavljanje Spomen obilježja poginulim braniteljima HVO-a Sarajevo. I još uvijek je nismo dobili, ali nastavljamo našu borbu. Medijska kampanja posljednih godina je oštra i usmjerena je protiv Hrvata, a posebno protiv HDZ-a“ (D. T., HDZ BiH)*

*„RS je izraz slobode sprskog naroda, izraz žrtve koju nosi srpski narod. Dvadeset hiljada vojnika, deset hiljada civilnih žrtava, trideset hiljada ljudi nas obavezuje da budemo dostojini i čuvamo RS i ja vjerujem da ovo dvoje ljudi na najbolji mogući način i u narednom periodu činiti (...)“ (P. Đ., SNSD)*

Nacionalni identitet se, naime, formira i aktivira putem odvajanja na „nas“ kao pripadnike unutarnje grupe i „njih“ kao pripadnike vanjskih grupa. Pri tom se pripadnicima grupe dodjeljuju jednaki atributi: unutarnjoj pozitivni, vanjskoj negativni. Na taj se način stvara unutargrupna kohezija i održava ponos usljed pripadnosti nacionalnoj grupi, svim njenim postignućima i pozitivnim atributima. Slijede primjeri:

*„...osjećam čast ali osjećam i odgovornost jer se nalazim u jednom odličnom timu kredibilnih, časnih, provjerenih ljudi koji su u ratu pokazali hrabrost...“ (E. Š., SDA)*

*„(...) ja sam predsjednik najjče političke stranke, najdivnijih muškaraca i žena, i najbolje omladine, najboljih aktiva žena, žena koje postoje na Balkanu i regionu“ (M. D., SNSD)*

*„S ovog mjesta još jednom ću ponoviti ono u čemu vidim našu snagu, a to je naše zajedništvo, zajedništvo koje smo kroz Hrvatski narodni sabor u ovom trenutku i kroz povijest.“ (B. K., HDZ BiH)*

*„Okupiti se i ovo je najbolji dokaz na koji način, pa čak i sve nepogode, ne mogu da nas udalje jedni od drugih. U političkom smislu vi znate šta je moja politika, uvezivanje i uvažavanje Srpske pravoslavne crkve svakako je jedan od temelja našeg djelovanja. Ne da bi umanjili druge vjerske zajednice, nego zato da bi pokazali da ovdje živi najveći narod, da Srbi su pravoslavci i da Srpska pravoslavna crkva zaslužuje odnos naroda na taj način jer je ona očuvala identitet i suštinu našeg bića u gotovo nemogućim okolnostima kakvi su u značajnom dijelu naše historije, trideset godina postojanja RS bili.“ (M. D., SNSD)*

Kako se pomenuti procesi odvijaju automatski i na nižim nivoima svjesnosti, za njih vrijede zakonitosti Sistema 1. To znači da se informacije procesiraju relativno brzo i s manje kognitivnog napora. Nedostupniji provjeri, kontroli i samim tim, promjeni razdvajanje na nacionalne kategorije se produbljuje te se realnost počinje sve više promatrati kroz prizmu

nacije. Nacionalna pripadnost postaje fokalni element i odgovor na mnoga pitanja koja se u političkom diskursu postavljaju, a od kojih su mnoga suštinski nepovezana s nacijama i njenim interesima. Informacije se procesiraju veoma šturo i površno te se emocije nerijetko koriste kao legitiman izvor informacija. Relativno slaba politička informiranost doprinosi površnoj obradi informacija koje se putem dominantne političke propagande primaju, što osobe čini plodnim tlo za manipulaciju od strane političara, na šta ukazuju rezultati ranijih studija: srednji nivo informiranosti omogućava da političke poruke budu primljene u svijest i prihvaćene. Dakle, postoji dovoljno informacija da određenu poruku prihvatim, ali ne dovoljno da joj se oduprem.

*„Počeo sam sa ovim datumima jer nam kao stranci osporavaju da se vraćamo u prošlost i da igramo na kartu emocije.“ (I. H., SDA)*

*„Najradije bih vas sad sve zagrilo da vam iskažem svoj osjećaj pripadnosti vama na ovom divnom mjestu, mjestu kojem su svi sa strane nekako zavidni zato što izgleda sređeno i moćno, zato što ima divne ljude i što ima još jednu stvar, ima Milorada Dodika.“ (M. D., SNSD)*

*„(...) i drugih u sistemu vlasti koji su uspjeli obezbijediti u prethodnih nekoliko godina da duboko u svijesti svakog našeg čovjeka u RSu bude usađena ideja RSa, RS koja ne može ni za milimetar biti drugačija nego onakva kakva je danas, a drugi godinama atakuju i žele da RS promijene, žele da joj oduzmu ili u cjelosti ili u dijelove njena identiteta, to je kao da čovjeku kidate dijelove tijela.“ (R. Đ., SNSD)*

Pored toga, stavljanjem nacije i njenih postignuća u fokusu socijalne strukture u kojoj smo „mi“ superiorni u odnosu na druge nacije, stvara se netrepeljivost i neprijateljstvo spram vanjskim grupama, u ovom slučaju pripadnicima drugih nacionalnih grupa. Pregled analiziranih govora pokazuje da se kao vanjske, „neprijateljske“ grupe uzimaju i druge, ne isključivo nacionalne grupe. Tako se nerijetko i članovi drugih političkih stranaka promatraju na takav način. Na ovom mjestu dolazi do miješanja kategorija: pripadnik jedne nacije postaje ujedno i član odgovarajuće nacionalne političke stranke i svako ko nije iste nacionalne pripadnosti/član političke stranke kojoj ja pripadam je prijetnja, na šta ukazuju sljedeći primjeri:

*„Udružilo ih se jedanaest protiv SDA i sve ćemo ih ako Bog da pobijediti. (...) Na jednoj strani imamo hiljadogodišnju historiju Bosne, a na drugoj komunistično naslijeđe. Na jednoj strani imamo Bakira, sina bosanskog, a na drugoj Denisa, sina parijskog, lahak je izbor, za Bakira ako Bog da.“ (F. S., SDA)*

*„Nije im dosta napada dušmana na ovu zemlju pa se protiv SDA udružilo njih čak jedanaest. A neka ih je i stojedanest. Siguran sam da su Bošnjaci naučili lekciju. Siguran sam da su svjesni borbe koju SDA vodi za državu BiH.“ (N. P., SDA)*

Analiza govora ukazuje i na to da se govornici, neovisno o stranci koju zastupaju, nerijetko osvrću na ratna dešavanja devedesetih godina te pozivaju na neposrednu opasnost i oprez kako se isti scenarij ne bi ponovio. Na ovaj način poličari čine upravo ono suprotno – održavaju neprijateljstvo i netrepeljivost prema drugim nacijama te ostavljaju otvoren prostor nastanku novih sukoba. Poistovjećivanjem sadašnjosti s prošlim ratnim dejstvima stvara se i održava atmosfera straha i neizvjesnosti. U takvim okolnostima se veza pojedinaca s nacionalnim identitetom pojačava, na primjer:

*„Naši skupovi me podsjećaju na one iz devedesetih. I sad treba sve učiniti, dakle kad se ostavari opet da to ne ode ka onome što je bilo devedesetdruge godine i to može zaustaviti samo ova snaga“ (B. I., SDA)*

*„Ovo su izbori kojim će ovaj narod potvrditi da je politički sazreo, da više nije naivan, da zna s koje strane mu prijeti opasnost, ko su mu prijatelji, a ko neprijatelji i ovaj narod će ove godine igrati na sigurno...“ (E. Š., SDA)*

*„Agresija na našu domovinu je prekinuta prije skoro dvaesetseam godina, ali se borba nastavila. Ta borba traje i dan danas“ (I. M., SDA)*

Obzirom da je bazna propaganda zasnovana na nacionalnoj pripadnosti, a ne realnim postignućima i progresom kojeg je stranka svojim angažmanom potakla, ovaj mehanizam potpomaže postizanje krajnjeg političkog cilja – visok broj glasova. Građani u kompleksu oskudnog izbora političkih stranaka i kandidata, nedostatka motivacije za političkim angažmanom, u velu naučene bespomoćnosti, politički neinformirani i na niskoj razini političkog znanja veoma su plodno tlo za manipulaciju. Simplificirani, nerazrađeni i emocionalno nabijeni nacionalni identitet tako postaje „alfa i omega“ našeg postojanja.

Kada je riječ o metodologiji studije, kao jedan od nedostataka jeste mali broj procjenjivača govora, čime je, posljedično, ograničen i dijapazon statističkih analiza koje su se primijenila na dobijenim podacima. Preporuka za buduće studije jeste povećanje broja procjenjivača kako bi se omogućio veći broj mogućnosti za statističku obradu. Zanimljivo bi bilo primijeniti kvalitativnu analizu sadržaja koja bi dala detaljniji prikaz strukture političke propagande. Također, korisno bi

bilo analizi dodati i druge propagandne materijale kako bi se dobio potpuniji prikaz strukture propagande.

Kako su analizirani govori jedne predizborne kampanje triju najutjecajnijih političkih stranaka, zaključci su ograničeni. Moguće je govoriti o strukturi političke propagande samo onih stranaka čiji govori jesu analizirani, dok su mnoge od njih koje u posljednjem periodu nalaze svoje mjesto na političkoj sceni i, samim tim, u formiranju javnog mišljenja ostale po strani. Tako su pitanja strukture nacionalnog identiteta i upotrebe nacionalizma ostala nepotpuno odgovorena. Pored toga, pitanja na koja jesmo dali odgovor odnose se isključivo na jedan vremenski period. Korisno bi bilo u budućim studijama uključiti govore različitih predizbornih kampanja, čime bi se otvorila mogućnost praćenja različitih trendova u strukturi nacionalnih identiteta i nacionalizma te drugih elemenata propagande.

Ograničenje predstavlja i nedostatak pristupa govorima stranke HDZ BiH zbog čega su iskorišteni fragmenti istih koji su bili dostupni u člancima internet portala klix.ba te zvanične internet stranice stranke, čime su u analizu dospjeli izolirani fragmenti ciljno odabrani kako bi predstavili stranku i njene kandidate na određeni način koje je sama stranka odabrala. Pored toga, u analizu su dospjeli promidžbeni materijali s originalne YouTube stranice stranke koji se prema svojoj svrsi i strukturi, ali i obimu, razlikuju od političkih govora. Moguće je da nacionalna politika stranke nije zahvaćena na adekvatan način.

Rezultati studije daju znanstveni, dakle struktuirani i objektivni pogled na stanje stvari bosanskohercegovačke realnosti. Konkretno, daju uvid u centralni pojam socijalne strukture u Bosni i Hercegovini - nacionalna pripadnost koju političke elite vješto koriste kako bi održali monopol u kojem postoji jedna, „ispravna“ stranka za svaku od tri nacionalne pripadnosti koja se primarno bavi pitanjima interesa isključivo odgovarajuće nacije, dok „drugi“ ostaju po strani kao i zajednički interesi stanovnika kao, na prvom mjestu, ljudskih bića i građana. Na taj način isti maskiraju svoj suštinski nerad na ključnim političkim pitanjima i problemima stanovnika.

## 7. Zaključak

Ovom studijom ispitana je zastupljenost nacionalističkog narativa u govorima političkih aktera koji su dio predizborne kampanje Općih izbora 2022. godine u Bosni i Hercegovini. Rezultati ukazuju na sljedeće:

1. Govori triju najutjecajnijih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini u sklopu predizborne kampanje za Opće izbore 2022. godine značajno su zasićeni sadržajem koji je po svojoj prirodi nacionalistički.

Na temelju rezultata iz Studije 1, koncipirana je Studija 2.

## STUDIJA 2

### UVOD

#### 1. AKTIVNO OTVORENO MIŠLJENJE

Aktivno otvoreno mišljenje (eng. *active open-minded thinking* – AOT) spominje se po prvi put 1988. godine u Lerchovom djelu „*Thinking and deciding*“. AOT predstavlja stil razmišljanja, jedan standard, obrazac koji određuje kako adekvatno razmišljati da bi se izbjegle greške i postigli se željeni ciljevi (Baron i sur., 2022). AOT je i dispozicija za razmišljanje koja utiče, neovisno o kognitivnim kapacitetima, na stepen racionalnosti rezonovanja (Stanovich, 2009).

AOT se shvata na nekoliko načina i to: kao norma za evaluaciju vlastitog načina mišljenja, kao individualna dispozicija te kao norma za evaluaciju mišljenja drugih osoba s naglaskom na pouzdanost izvora koji se pozivaju na autoritet (Baron, 2019). Pored kosmopolitanizma i tzv. anti-moralizma, Baron (2019) navodi AOT kao jednu od socijalnih normi nužnih za adekvatno funkcionisanje demokratije. AOT postaje socijalna norma kada standardi koje kultura njeguje jesu u skladu sa standardima ovog načina razmišljanja.

Baron (2019) smatra da se razumijevanje AOT-a može olakšati uzimajući u obzir sljedeće:

1. Veća je vjerovatnoća postizanja ispravnosti cilja razmišljanja, to jest valjanosti zaključka kada se razmatra više od jedne mogućnosti;
2. Kada se razmatra jednak broj argumenata koji podržavaju i argumenata koji ne podržavaju apriorni zaključak, veća je mogućnost njegove ispravnosti;
3. Dokazi se nakon evaluacije trebaju koristiti neovisno o tome da li podržavaju trenutno najsnažniji cilj;

4. Optimalno donošenje odluka uključuje razmatranje svih mogućih ciljeva;
5. Sigurnost nekog zaključka trebala bi da ovisi o već navedenim postavkama;
6. Sigurnost zaključka trebala bi biti niža kada je uloženo srazmjerno malo truda u razmišljanje ili kada je ono bilo pod uticajem poželjnog zaključka.

Osobe koje imaju izraženu AOT kao dispoziciju razmišljaju reflektivno, ulažu više resursa u proces rezonovanja te generalno kvalitetnije rezonuju (Svedholm-Häkkinen i Lindeman, 2018). Kao jednu od glavnih karakteristika AOT-a Baron (2019) je naveo odsustvo konfirmacijske pristrasnosti (*eng. myside bias ili confirmation bias*). Konfirmacijska pristrasnost jeste posmatranje problema isključivo iz jedne, bliske, perspektive te uključuje selektivno taganje za eksternalnim i internalnim informacijama koje istu podupiru. Konfirmacijska pristrasnost uključuje i korištenje dokaza na način koji podupire krajnje mišljenje, čak kada to podrazumijeva i korištenje istog argumenta kako bi se poduprijela različita stajališta (Baron, 2019).

AOT potvrđen je kao značajan prediktor odsustva konfirmacijske pristrasnosti čak i kada se kontrolišu kognitivne sposobnosti (Stanovich i West, 1998). Povezan je i s odsustvom tendencije da se informacije koje favoriziraju lični stav evaluiraju kao pozitivnije (Stanovich i West, 2008). Korištenje manje heuristika pri zaključivanju te manja utjecajnost poznatih informacija na rezonovanje u korelaciji je sa AOT-om (Campitelli i Gerrans, 2014), kao i pronalaženje većeg broja argumenata za vlastiti stav (Sa i sur., 2005; prema Svedholm-Häkkinen i Lindeman, 2018).

Osobe sa visoko izraženim AOT-om kao dispozicijom pokazuju manje sigurnosti u vlastitu prosudbu kada se radi o zahtjevnim zaključcima (Baron, 2019). Stanovich i West (2008) rezonovati na aktivan otvoren način predstavlja tendenciju ka postizanju visokih epistemoloških ciljeva, tendenciju da se rezonovanje odvoji od konteksta te da se reflektuje na način inferencije. Za ovog autora je AOT refleksija najvišeg nivoa kritičkog razmišljanja

Istraživanja pokazuju postojanje povezanosti između aktivnog otvorenog mišljenja i različitih političkih stavova. Između ostalog, utvrđene su pozitivne korelacije s *kosmopolitizmom* (definiranim kao briga o svijetu, suprotno od nacionalizma i parohijalizma), *utilitarnim moralnim rezonovanjem* (koji podrazumijeva razmatranje posljedica za sve aktere uključene u situaciju), povjerenjem u znanost, te negativne korelacije s varijablama socijalnog konzervatizma (politički stavovi bazirani na tradiciji koja je naslijeđena od prethodnih generacija) (Baron, Isler i

Yilmaz, 2022). i autoritarnim religijskim stavovima ili tzv. teorijom božanske komande (Piazza i Landy, 2013) prema kojoj se osoba mora osloniti na zapovijedi koje dolaze od Boga, kako ona sama nije u mogućnosti da rezonuje i donosi adekvatne zaključke (Baron i sur. 2019).

#### a. Kognitivni stil i politički stavovi

Iako među znanstvenicima ne postoji koncenzus oko definicije kognitivnog stila, u istraživanjima se obično kao mjere koriste *potreba za kognitivnim zatvaranjem* (eng. *Need for Closure – NFC*) te *kognitivna kompleksnost*.

Istraživanja odnosa kognitivne kompleksnosti i konzervatizma pokazuju zanimljiv obrazac rezultata. Primjerice Tetlock i sur., (1983, 1984) ukazuju na pozitivnu vezu kognitivne kompleksnosti sa stavovima centra, dok drugi istraživanje Sidanius1 (1978, 1988) ukazuje na pozitivnu vezu sa ekstremno ljevičarskim i ekstremno desničarskim stavovima (Van Hiel i sur, 2016).

NFC, koji se obično definiše kao preferencija reda i strukture te stabilnog, jasnog znanja (Chirumbolo, 2002), u pozitivnoj je vezi s desničarskim stavovima (Jost, 2003; Onraet i sur., 2011; prema Van Hiel i sur, 2016). Pored toga, NFC pozitivno korelira s dogmatizmom, autoritarizmom, intolerancijom na dvosmislenosti, dok s otvorenošću ka iskustvu i kognitivnom kompleksnošću (Webster i Kruglanski, 1994) korelira negativno.

Dvije su motivacijske tendence, kako ističu Kruglanski i Webster (1996), koje su u uskoj relaciji s NFC-om: *urgentnost zadržavanja na informacija* kako bi se što prije „kognicija zatvorila“, odnosno kako bi se došlo do zaključka; te *permanentnost* kao sklonost da se već poznato znanje zanemaruje kako bi se ono novo „održalo netaknutim“. Isti su autori na nizu istraživanja pokazali kako upravo NFC putem pomenutih tendenci djeluje na način procesiranja informacija, konkretno opsega informacije koje se obrađuju, motivacije za obrađivanjem novih informacija, generiranja alternativnih hipoteza, tolerancije na dvosmislenost u perceptivnim zadacima te niz socijalnih fenomena poput predrasuda, persuzije i slično. U modelima koji nastoje prikazati odnose sve triju vrsta varijabli: kognitivnih, generalnih stavova te političke orijentacije,

autoritarizam se ističe kao medijator odnosa NFC-a na političku orijentaciju (Chirumbolo, 2002). Konkretno, preferencija prediktabilnosti i reda, sadržana u NFC, značajno predviđa kako autoritarizam tako i desničarsku političku orijentaciju pri čemu je posljednja veza znatno niža ukoliko je i autoritarizam uključen u model.

Cjelokupniji prikaz ovih odnosa daju tri metaanalize koje istražuju povezanost različitih mjera konstrukta kognitivnog stila i političkih stavova koji su značajni u kontekstu proučavanja nacionalizma – konzervatizma, rigidnosti i tolerancije dvosmislenosti. Prva od njih, autora Josta i sur., (2003., prema Jost i sur., 2018) koja ukazuje na umjerenu do jaku povezanost, dok druga, autora Van Hiel i sur., (2010), pak, pokazuje da ta veza nije toliko jaka. Van Hiel i sur. (2016) rezultate pokušavaju objasniti različitim istraživanjima koja su u konačnici ušla u analizu. Konkrento Jost i sur. (2003) bili su fokusirani na istraživanja čije su osnovne mjere bile mjere samoiskaza, dok su drugi autori u obzir uzimali bihevioralne mjere kognitivnog stila. Treća metaanalitička studija Van Hiel i sur., (2016), imala je za cilj otkloniti ovu poteškoću te su autori poredili istraživanja koja su koristila mjere samoiskaza s onim koja su koristila druge tipove mjera. Rezultati ukazuju na značajnu povezanost kako rigidnosti tako i tolerancije na dvosmislenost s konzervatizmom, pri čemu je, za obje varijable, veza bila jača u istraživanjima baziranim na mjerama samoiskaza.

## 2. Cilj, problemi, hipoteze

### **Ciljevi studije**

Obzirom na rezultate ranijih empirijskih studija i koncepciju aktivnog otvorenog mišljenja kao kompleksnog stila razmišljanja pri kojem se u razmatranje uzima veći broj alternativa i pri kojem se nejednoznačnost i nestruktuiranost prihvatljive, što je u suprotnosti sa koncepcijom nacionalizma, cilj ove studije jeste na datom uzorku ispitati međusobnu povezanost aktivnog otvorenog mišljenja, preferencije nacionalističkih i nenacionalističkih političkih govora te stavova prema društvenim odnosima. Imajući u vidu hipotezu studijske socijalizacije, prema kojoj se studenti društvenih i humanističkih nauka u odnosu na druge studijske grupe kroz proces studija, teme koje obrađuju na nastavi te stavove koji se ispoljavaju i smatraju socijalno



prihvatljivim, više senzitiviraju za pitanja društvene jednakosti te razviju više eglogatorne stavove, zanima nas postoji li razlika u preferencije nacionalističkih i nenacionalističkih političkih govora među studentima društvenih i tehničkih nauka.

U skladu s prethodno navedenim, za Studiju 2 su postavljeni sljedeći ciljevi:

1. Ispitati povezanost načina razmišljanja, preferencije nacionalističkih i neutralnih političkih govora te socijalnih stavova.
2. Ispitati odnos načina razmišljanja, preferencije nacionalističkih i neutralnih političkih govora, socijalnih stavova te tipa studija.
3. Ispitati razlike u preferenciji nacionalističkih i neutralnih političkih između studenata društvenih i tehničkih nauka.

### **Problem studije**

U skladu s navedenim ciljevima, formulisani su sljedeći istraživački problemi:

1. Utvrditi stepen i statističku značajnost korelacije AOT, procjene vinjeta političkih govora i socijalnih stavova.
2. Ispitati medijacijski efekat socijalnih stavova u odnosu AOT i procjene vinjeta političkih govora.
3. Ispitati statističku značajnost razlike procjene procjene vinjeta političkih govora između studenata Psihologije i Mašinskog fakulteta.

### **Hipoteze**

U skladu s navedenim ciljevima i istraživačkim problemima, testirane su sljedeće hipoteze:

H1: Očekuje se statistički značajna negativna povezanost rezultata na Skali AOT i Skali procjene vinjeta političkih govora u Uslovu 1 – nacionalistički govori, te statistički značajna pozitivna povezanost u Uslovu 2 – neutralni govori. Također, očekuje se statistički značajna pozitivna povezanost rezultata na rezultata na supskalama Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički

egocentrizam i rezultata na Skali procjene vinjeta političkih govora u Uslovu 1 – nacionalistički govori, te statistički značajna negativna povezanost u Uslovu 2 – neutralni govori. Pored toga, očekuje se statistički značajno negativna povezanost rezultata na Skali AOT i rezultata na supskalama Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički egocentrizam.

H2: Očekuje se statistički značajan medijacijski efekat rezultata na supskalama Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički egocentrizam na korelaciju između rezultata na Skali AOT i Skali procjene vinjeta političkih govora u oba uslova.

H3: Očekuje se statistički značajna razlika između studenata društvenih i tehničkih nauka na Skali procjene vinjeta političkih govora u oba uslova, pri čemu se očekuje statistički značajno viši rezultat u grupi studenata društvenih nauka i to Uslovu 1 – nacionalistički govori, a u Uslovu 2 – neutralni govori očekuje se obrnuti trend rezultata.

### 3. Metodologija

#### **Ispitanici**

Uzorak čini ukupno 159 studenata Univerziteta u Sarajevu (studenti Filozofskog fakulteta, Odsjek za psihologiju i studenti Mašinskog fakulteta), od čega je 81 student prve godine. Uzorak čini 46 studenata prve godine Psihologije, 35 studenata Mašinskog fakulteta. Prosječna dob ispitanika je  $M=20.86$ ,  $SD=2.34$ . Većinu uzorka čine žene, njih 112. Prema nacionalnoj pripadnosti većina se ispitanika izjašnjava kao Bošnjak/Bošnjakinja ( $N=123$ ).

Kako bi se izbjegao efekat konfundirajuće varijable nacionalnog opredjeljenja ispitanika, pojedine hipoteze testirane su isključivo na uzorku ispitanika koji se izjašnjavaju kao Bošnjaci.

#### **Instrumenti**

Za potrebe ove studije formirano je ukupno šest vinjeta političkih govora koje su apstrahovane iz uzorka govora koji su analizirani u Studiji 1. Iz govora svake od tri targetirane nacionalne stranke formirane su po dvije vinjete od kojih jedna zasićena nacionalističkim, a druga neutralnim sadržajem. Vinjete su formirane sljedećim postupkom: iz govora analiziranih u Studiji 1 izdvojeni su paragrafi koje su prema procjenama tri neovisna procjenjivača, a

pozivajući se na prethodno pomenute teorijske koncepte, bile najzasićenije nacionalističkim i neutralnim sadržajem. Nadalje ekstrahirani su dijelovi koji su se konceptualno ponavljali. Sadržaj su objedinjeni u logički i semantički smislene cjeline.

#### *Skala za procjenu vinjeta političkih govora*

Kreirana je Skala za procjenu vinjeta političkih govora u kojoj su navedena devet obilježja i njihovi opoziti. Napominjemo da je skali dodano i jedno dihotomno pitanje “Da li biste svoj glas dali stranci čiji ste govor upravo pročitali?” koje smo izostavili iz analize budući da veliki broj ispitanike nije dao odgovor na njega.

Zadatak ispitanika je bio da na skali Likertovog tipa, od šest stupnjeva zaokruže vrijednost koja najbolje odražava njihovo mišljenje prema vinjetama za obilježja: pozitivno, negativno, nacionalistički, ujedinjujući za sve narode Bosne i Hercegovine, snažno, populistički, isključivi (odnosi se na jedan narod), neprimjereno, neprogresivno. Koeficijent unutarnje pouzdanosti skale iznosi  $\alpha=0.83$  u Uslovu 1 i  $\alpha=0.66$  u Uslovu 2.

#### *Aktivno otvoreno mišljenje*

Za ispitivanje aktivnog otvorenog mišljenja korištena je Baronova skala aktivnog otvorenog mišljenja (Baron, 2018). Skala sadrži 11 čestica koje se odnose na stavove o generalnom načinu razmišljanja. Ispitanici na šestostepenoj skali Likertovog tipa procjenjuju u kojoj mjeri se slažu s navedenim tvrdnjama koje se odnose na način i navike razmišljanja, pri čemu vrijednost 1 znači „u potpunosti se ne slažem“, dok vrijednost 6 znači „u potpunosti se slažem“. Primjeri čestica su „Biti neodlučan ili nesiguran znak je loše razmišljanja.“, „Ljudi bi aktivno trebali tragati za razlozima zašto su u krivu.“. Koeficijent unutarnje pouzdanosti iznosi  $\alpha=0.57$ .

#### *Leksička skala stavova (LSS-BH)*

Za mjerenje stavova prema društvenim odnosima korištena je *Leksička skala* socijalnih stavova (LSS-S/96) koju su za područje Bosne i Hercegovine prilagodile autorice Hadžiahmetović i Sinanović (2022). Prilagođena verzija Skale socijalnih stavova sadrži 94 čestice. Zadatak ispitanika je da na petostepenoj skali Likertovog tipa zaokruže vrijednost koja najbolje opisuje njihove stavove. Skala za mjerenje socijalnih stavova ima šest faktora s po dvije facete i to: 1. Autoritarni nacionalizam (facete: *Nacionalno-religijski autoritet i Tradicionalne vrijednosti*),

2. Apsolutistički egocentrizam (*Apsolutizam i Egocentrizam*), 3. Univerzalni egalitarizam (*Politički idealizam i Klasni revizionizam*), 4. Spiritualizam (*Misticizam i Skepticizam*), 5. Humanizam (*Demokratske vrijednosti i Voluntarizam*) te 6. Nacionalna privrženost (*Patriotizam i Decentralizacija*). Koeficijenti unutarnje pouzdanosti po supskalama iznose: 1.  $\alpha=0.91$ ; 2.  $\alpha=0.79$ ; 3.  $\alpha=0.69$ ; 4.  $\alpha=0.76$ ; 5.  $\alpha=0.63$ ; 6.  $\alpha=0.69$ .

#### *Upitnik s osnovnim sociodemografskim podacima*

Upitnik s osnovnim sociodemografskim podacima sadrži pitanja o spolu, dobi, mjestu boravka, studiju, godini studija te nacionalnosti. Kako bi se izbjegao efekat prajminga usljed pitanja o nacionalnosti, sociodemografski upitnik zadan je posljednji.

### **Postupak**

Istraživanje je sprovedeno u periodu od aprila do maja 2023. godine. Ispitanici su nasumično podijeljeni po uslovima. U Uslovu 1 ispitanicima su zadane vinjete zasićene nacionalističkim sadržajem, dok su u Uslovu 2 zadane vinjete neutralnog sadržaja. Prilikom prikupljanja podataka vodili smo računa o svim etičkim principima koja se respektuju u psihološkim istraživanjima. Vrijeme potrebno za rad u prosjeku je trajalo 50 minuta.

#### 4. Rezultati

Podaci su analizirani koristeći softver IBM SPSS Statistics 27. Primijenjene su osnovne deskriptivne analize, korelacijska analiza, multivarijantna analiza varijanse (MANOVA), hijerarhijska regresijska analiza (HRA) kojom je testiran medijacijski model.

Osnovni deskriptori korištenih instrumenata prikazani su u tabeli.

Tabela 1  
*Deskriptivna statistika subskala Skale za procjenu vinjeta političkih govora, skale Aktivnog otvorenog mišljenja te subskala Leksičke skale stavova*

<i>Skala</i>	<i>M</i>	<i>sM</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Sk</i>	<i>SESk</i>	<i>Ku</i>	<i>SEKu</i>	<i>K-S</i>	<i>P</i>
UV1	67.74	2.96	25.29	30.00	155.00	1.00	0.28	1.20	0.56	0.09	0.087
UV2	115.43	2.41	22.36	38.00	162.00	-1.14	0.26	1.69	0.51	0.17	0.000

UV1_SD	25.81	1.19	10.15	10.00	52.00	0.49	0.28	-0.49	0.56	0.11	0.020
A											
UV1_SNS	18.71	1.11	9.47	9.00	54.00	1.84	0.28	3.58	0.56	0.23	0.000
D BiH											
UV1_HD	24.22	21.12	9.57	9.00	52.00	0.55	0.28	-0.32	0.56	0.10	0.052
Z BiH											
UV2_SD	36.14	1.14	10.57	-3.00	54.00	-1.56	0.26	2.82	0.51	0.10	0.022
A											
UV2_SNS	37.43	0.90	8.37	13.00	54.00	-0.68	0.26	0.21	0.51	0.10	0.013
D BiH											
UV2_HD	41.86	1.07	9.93	11.00	54.00	-1.57	0.26	2.05	0.51	0.19	0.000
Z BiH											
AOT	49.61	0.43	4.48	33.00	61.00	-0.36	0.19	-0.17	0.38	0.86	0.007
AU	64.23	1.41	17.72	26.00	92.00	-0.54	0.19	-0.76	0.38	0.11	0.001
AE	42.62	0.79	10.03	24.00	67.00	0.24	0.19	0.62	0.38	0.07	0.091
UE	61.69	0.72	9.09	33.00	87.00	0.01	0.19	0.22	0.38	0.07	0.067
SPIR	33.64	0.61	7.67	16.00	54.00	0.14	0.19	-0.09	0.38	0.05	0.200*
HUM	43.01	0.39	4.97	29.00	53.00	-0.26	0.19	0.09	0.38	0.06	0.200*
NP	31.45	0.33	4.11	20.00	45.00	0.21	0.19	0.46	0.38	0.10	0.001

*M-aritmetička sredina; sM- standardna pogreška aritmetičke sredine; SD-standardna devijacija; Min-minimalni rezultat; Max-maksimalni rezultat; Sk-skjunis; SESk-standardna pogreška skjunisa; Ku-kurtosis; SEKu-standardna pogreška skjunisa; K-S - Kolmogoro-Smirnov test; p-statistička značajnost; \* – statistička značajnost na 0.05; UV1 – prvi uslov, nacionalistički govori; UV2 – drugi uslov, neutralni govori; AU – autoritarni nacionalizam; AE – apsolutistički egocentrizam; UE – univerzalni egalitarizam; SPIR . spiritualizam; HUM – humanizam; NP – nacionalna privrženost*

Kolmogorov-Smirnov test za Skalu procjene vinjeta političkih govora u oba uslova te subskala Skale ukazuje na statistički značajno odstupanje od normalne distribucije. Međutim, pozivajući se na Klinea (2011) koji kao indikatore normalnosti distribucije navodi vrijednosti skjunisa od -3 do 3, te kurtosiza od -10 do 10, te pregledom histograma i Q-Q plot grafika, distribucije tretiramo kao normalne i koristimo parametrijske statističke metode.

U skladu s Hipotezom 1, očekujemo statistički značajnu negativnu povezanost između rezultata na skali AOT i skali procjene vinjeta političkih govora u Uslovu 1 – nacionalistički govori, te statistički značajnu pozitivnu povezanost rezultata na AOT skali i skali procjene vinjeta političkih govora u Uslovu 2 – neutralni govori. Hipoteza je djelimično potvrđena. Rezultati

pokazuju statistički značajnu povezanost rezultata na Skali AOT s rezultatima Skale procjene vinjeta političkih govora isključivo u slučaju stranke SDA.

Tabela 2

*Korelacija rezultata na Skali AOT i Skali procjene vinjeta političkih govora u Uslovu 1 prema strankama*

Varijabla	UVI_SDA	UVI_SNSD	UVI_HDZ BiH
AOT	-0.44*	-0.18	-0.08

*UV1 – prvi uslov, nacionalistički govori; UV2 – drugi uslov, neutralni govori; AOT – aktivno otvoreno mišljenje; \* – statistička značajnost na 0.05*

Hipoteza 1, prema kojoj se u Uslovu 1 – nacionalistički govori očekuje statistički značajna pozitivna povezanost rezultata na skali procjene vinjeta političkih govora i subskalama Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički egocentrizam, te statistički značajno negativna povezanost u Uslovu 2, također je djelimično potvrđena. Rezultati pokazuju statistički značajne korelacije sa subskalama Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički egocentrizam i procjenama vinjeta stranke SDA. S druge strane, statistički značajne su korelacije procjena vinjeta stranaka HDZ BiH i SNSD sa subskalom Apsolutistički egocentrizam.

Tabela 3

*Korelacija rezultata na Skali procjene vinjeta političkih govora u Uslovu 1 po strankama i subskala Leksičke skale stavova BH*

Varijabla	UVI_SDA	UVI_SNSD	UVI_HDZ BiH
AU	0.38**	-0.04	0.05
AE	0.33**	0.29*	0.46**

*UV1 – prvi uslov, nacionalistički govori; UV2 – drugi uslov, neutralni govori; AU – autoritarni nacionalizam; AE – apsolutistički egocentrizam; UE – univerzalni egalitarizam; \* – statistička značajnost na 0.05; \*\* - statistička značajnost na 0.01*

Rezultati u Uslovu 2 – neutralni govori ukazuju na statistički značajnu pozitivnu povezanost rezultata na subskali Autoritarni nacionalizam s procjenom vinjeta stranke HDZ BiH te statistički značajno negativnu povezanost rezultata subskale Apsolutistički egocentrizam s procjenama vinjeta stranke SNSD.

Tabela 4

*Korelacija rezultata na Skali procjene vinjeta političkih govora u Uslovu 2 po strankama i subskala Leksičke skale stavova BH*

Varijabla	UV2_SDA	UV2_SNSD	UV2_HDZ BiH
AU	0.15	0.29**	-0.06
AE	-0.01	0.12	-0.27**

*UV1 – prvi uslov, nacionalistički govori; UV2 – drugi uslov, neutralni govori; AU – autoritarni nacionalizam; AE – apsolutistički egocentrizam; UE – univerzalni egalitarizam; \* – statistička značajnost na 0.05; \*\* - statistička značajnost na 0.01*

Hipoteza 1., prema kojoj se očekuje negativna korelacija rezultata na skali AOT i rezultata supskala AE i AU, čime je potvrđena.

Tabela 5

*Korelacija rezultata na Skali aktivnog otvorenog mišljenja i subskala Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički egocentrizam*

Varijabla	AU	AE
AOT	-0.45**	-0.38**

*AOT – aktivno otvoreno mišljenje; AU – autoritarni nacionalizam; AE – apsolutistički egocentrizam; \* – statistička značajnost na 0.05; \*\* - statistička značajnost na 0.01*

Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u procjenama vinjeta političkih govora niti u jednom od dva uslova, kako između studenata društvenih i tehničkih nauka, čime hipoteza 2. nije potvrđena. Rezultati su uzeti kao indikator da se varijabla Tip studija ne uvrštavaju u medijacijski model. Dodatnim analizama utvrđeno je kako ni varijabla Godina studija nije značajan prediktor tako da nije uvrštena u medijacijski model.

Obzirom da prethodni rezultati pokazuju da ne postoje uslovi za postavljanje svih medijacijskih modela pretpostavljenih u Hipotezi 3., testirani su isključivo oni koji jesu zadovoljavali uslove i to: rezultat na AOT skali, Uslov i rezultat na subskali AU. Rezultati pokazuju da model nije održiv, čime hipoteza 3. nije potvrđena.

#### 4. Diskusija

Cilj studije bio je ispitati povezanost i odnos između aktivnog otvorenog mišljenja, stavova prema društvenim odnosima te procjeni isječaka propagadnih govora bosanskohercegovačkih političara iz najutjecajnijih stranaka: SDA, HDZ BiH i SNSD i to u dvije njihove forme: zasićeni nacionalizmom i neutralni govori, kao i ispitati postoje li razlike u procjeni govora između studenata društvenih i tehničkih nauka, te da li aktivno otvoreno mišljenje medijator odnosa stavova i procjena govora.

Rezultati pokazuju da aktivno otvoreno mišljenje igra ulogu u procjeni govora zasićenih nacionalističkim sadržajem, pri čemu postoji statistički značajna povezanost isključivo s procjenom govora stranke SDA, čime je Hipoteza 2.1. djelimično potvrđena.

Koncept AOT odnosi na proces mišljenja koji je bliži kontroliranim procesima kojim upravlja Sistem 2 što znači da AOT zahtijeva voljnu i svjesnu mobilizaciju kognitivnih resursa u svrhu rješavanja problema. AOT sadrži karakteristike tolerancije na dvosmislenost, tolerancije na nestruktuiranost informacija, promjenu perspektive, odvajanje emocionalne komponente i ličnih stavova i vrijednosti od procesa prosuđivanja, dakle zauzimanje objektivne i neutralne pozicije. .

Šta ovo znači za kogniciju? Kada se informacije, u ovom slučaju nacionalni interesi i druge značajke važne za naciju, opetovano ističu, asocijativna mreža istih se osnažuje. Da bi mreža bila snažna, nije nužno da je ona razvijena i da osoba raspolaže velikim brojem informacija. Snažna mreža se aktivira mnogo jednostavnije i brže, samim tim su informacije iz te mreže dostupnije svijesti, aktiviraju se automatski i cijeli proces prosuđivanja se odvija na nivou Sistema 1. Ovaj se proces može opisati kao „senzitivnost na informacije“. Konkretno, kako se u političkom diskursu kontinuirano ističu nacionalne razlike, bilo u vidu rješavanja nacionalnih interesa, postizanja jednakosti u odnosu na druge nacije i slično (pri čemu je efekat medijskog izvještavanja nezanemariv, ali izlazi iz okvira ovog rada), asocijativna mreža vezana za nacionalnu pripadnost postaje „utabana“ i jednostavnije se aktivira svaki put kada osoba tumači realnost.

Zanimljivi su rezultati koji pokazuju da je povezanost rezultata na skali AOT statistički značajna isključivo s procjenama govora stranke SDA i to u Uslovu 1 – nacionalistički govori. Obzirom da se ispitanici većinski izjašnjavaju kao Bošnjaci, dobijamo određeni pravac za tumačenje



rezultata. Pretpostavka je da je aktivacija isključivo salijentnog nacionalnog identiteta, dakle onog s kojim se osoba identificira, u vezi s mišljenjem koje se naslanja na nacionalne kategorije kao izvore informacija, odnosno mišljenje koje je manje otvoreno za alternativna tumačenja koja nisu u vezi s apriori formiranim kategorijama. Istovremeno, pretpostavljamo da dolazi do aktivacije emocionalne komponente nacionalne pripadnosti koja ima inhibitorni efekat na kognitivnu prosudbu, naročito na procese Sistema 2. Prema tome, adekvatna bi hipoteza bila ona prema kojoj se povezanost s rezultatima na skali AOT očekuje isključivo s procjenama govora salijentne nacionalne stranke. U slučaju da je na datom uzorku ispitanika koji se, dakle, većinski izjašnjavaju kao Bošnjaci dobijena značajna korelacija i u uslovima procjena govora nesalijentnih nacionalnih stranaka, rezultati bi bili kontradiktorni obzirom da bi to podrazumijevalo od ispitanika da lični nacionalni identitet ostave u pozadini te uvažavaju druge nacionalne identitete i na određeni način identificiraju s njima, što je protivno načelima AOTa. Bilo bi potrebno testirati ovu pretpostavku i na uzorcima pripadnika Hrvata i Srba, a svakako bi zanimljivo bilo vidjeti i kako bi rezultati varirali u skupinama nacionalnih manjina. Značajna varijabla koju bi zanimljivo bilo uzeti u obzir u budućim istraživanjima jeste stepen povezanosti s nacionalnim identitetom i to kao afektivnu prije nego kognitivnu komponentu.

Nadalje, rezultati pokazuju da je veza između supskale *Autoritarni nacionalizam* (AU) značajna za procjenu isključivo govora SDA stranke, dok je veza supskale *Apsolutistički egocentrizam* (AE) statistički značajna za procjene svih stranaka, čime je Hipoteza 1. djelimično potvrđena. Supskala AU sadrži čestice koje ukazuju na tradicionalne, konzervativne i religijski utemeljene stavove kao i čestice koje ukazuju na nacionalistične tendence. Struktura pomenute subskale znatno odgovara konceptu RWA prema ACT modelu, na osnovu čega je formirana Hipoteza 1. Dakle, prema ACT modelu stav RWA sačinjen je od komponenata *Autoritarizam* – favoriziranje jasnih, oštrih i strogih pravila, *Konzervativizam* - favoriziranje nekritičke, poštivajuće podrške postojećim autoritetima i institucijama te *Tradicionalizam* - favoriziranje tradicionalnih, poznatih i religijskih normi. Navedene komponente izražene su u AU skali kroz čestice poput „*Tradicionalne vrijednosti su prave vrijednosti i od njih ne treba odstupati*“, „*Poštujem i praktikujem staru religiju mog naroda, stare bogove, pretke i sveta mjesta*“, „*U potpunosti treba poštovati učenje naših vjerskih poglavara*“. Ono što je zajedničko nacionalizmu i dvjema pomenutim konceptima jeste sljedeće: svojom jasnoćom i oštrinom granica među nacionalnim kategorijama nacionalizam pruža socijalnu strukturu iz koje je moguće apstrahovati jasne

informacije o relacijama među grupama, a samim tim i pravila kako se prema pripadnicima vanjskih grupa (nacija) ophodi. Pored toga, sama nacija podrazumijeva višestoljetno postojanje i bivanje jedne velike grupe ljudi, pri čemu se razvija jedan zajednički sistem vrijednosti, običaja, vjerovanja, religije, specifičnosti kulture, događaja značajnih za naciju i figura koje su igrale važnu ulogu u tim događajima. Biti rođen pod okriljem jednog nacionalnog identiteta znači da nam je jedan dio naslijeđa, donekle, nametnui. Što smo za isti više vezani, to više slijedimo i poštujemo onaj način funkcionisanja i vrijednosti koje su nam poznate i na koje smo navikli, a samim tim i značajne osobe koje su učestvuju u stvaranju i održavanju istih, dakle tradiciju i autoritete unutar naše nacije. Vinjete u Uslovu 1 – nacionalistički govori sadrže upravo gore navedene elemente: jasno pozivanje na nacionalnu pripadnost i historijske događaje značajne za istu, jasan stav prema drugoj naciji, religijske elemente. U vinjetama jasno je vidljiva struktura nacionalnog identiteta u odnosu na druge nacije. Uzevši u obzir pomenuto, kao i činjenicu da se većina ispitanika izjašnjavaju kao Bošnjaci, korelacija sa skalom *Autoritarni nacionalizam* – AU postaje jasna. Kako su u podlozi ovakvih stavova procesi Sistema 2, simplificirano promišljanje u terminima nacionalnih kategorija, nekritičko promišljanje pozivanjem na autoritete te stavljanje u fokus egoističnih potreba, rezultati na skali AOTa u statistički značajno negativnoj su korelaciji s rezultatima na subskalama AU i AE. Nepostojanje korelacije supskale AU s procjenama govora stranaka HDZ BiH i SNSD moguće je, ponovo, objasniti nesalijentnošću nacionalnih identiteta. Čini se da je za procjenu ključno da se sadržaj odnosi na vrijednosti koje odgovaraju naciji s kojom se osoba identificira.

U Uslovu 2 – nenacionalistički govori značajno pozitivna je isključivo korelacija subskale AU s vinjetom stranke SNSD. Pored toga, korelacije s procjenama govora drugih stranaka nisu statistički značajne.

Struktura vinjeta daje uputu za tumačenje rezultata. Naime, vinjete preostalih stranaka, SDA i HDZ BiH, satuirane su patriotskim, proevropskim, multietničkim, narativom suživota triju konstitutivnih naroda te narativom dosadašnjih i budućih dostignuća salijentne stranke i ovi su stavovi jasno iskazani, naročito u slučaju vinjete HDZ BiH, ukazuju rezultati koje smo dobili da je u ovom slučaju korelacija najviša. Vinjeta stranke SNSD ne sadrži niti jedan pomenuti element, ne poziva se niti se navode riječi poput multietičnost, suživot, proevropski put. Elementi koji dominiraju jesu oni koji se pozivaju na odgovornost, znanje, iskustvo,

radoholičarstvo članova stranke. Pored toga, u paragrafu čiji je cilj bio predstaviti jedinstvo naroda i odmaći se od nacije kao kategorije referira se na „narod“ pri čemu se ne navodi precizno na koji se narod misli, što je ostavilo otvoren prostor za interpretaciju o kojem je narodu riječ. Narativ usmjeren na odgovornost, znanje i iskustvo prije da se poziva na autoritet članova stranke i usljed istih, na nj hijerarhijski višu poziciju u odnosu na druge, što je bliže konceptu konzervatizma. Pretpostavljamo da je ovakva formulacija vinjete u vezi s dobijenim rezultatima. Pored toga, pretpostavljamo da formulacija ostale dvije vinjete nije na adekvatan način zahvatila liberalne, kosmopolitaniističke i utilitarno moralne stavove, na što bi se trebala obratiti veća pažnja u budućim istraživanjima: preciznost formulisanja vinjeta.

Supskla *Apsolutistički egocentrizam* (AE) koja sadrži čestice koje ukazuju na hedonizam, egocentrizam, oportunistički, favoriziranje apsolutizma kao oblika vlasti te nekoliko čestica koje ukazuju na nacionalizam npr: „*Cilj opravdava sredstvo.*“, „*Pozitivna strana nacizma je što zahtijeva etnički čistu državu*“, „*Treba iskoristiti položaj da se pomogne rodbini ili sebi*“, „*Zadovoljstvo je najviše dobro i mjerilo svih vrijednosti*“. Pretpostavljamo da značajnom udjelu korelacije s procjenama vinjeta u Uslovu 1 doprinose upravo komponenta nacionalizam, ali i egocentrizam obzirom da je jednostrano i lično fokusirano promišljanje zajedničko za egocentrizam i nacionalizam. U Uslovu 2 – neutralni govori značajno negativna jedino je korelacija subskale sa procjenama govora stranke HDZ BiH obzirom da struktura pomenute vinjete najbolje u odnosu na ostale odražava liberalne, multietničke i nenacionalističke stavove.

Kao nedostatke studije važno je spomenuti mali uzorak ispitanika, mali uzorak na nivou kategorija vrste i godine studija koji su onemogućili testiranje hipoteze studijske socijalizacije te uzorak homogen prema nacionalnoj strukturi. Pored toga, period provođenja testiranja zahvatio je kraj ljetnog semestra i početak junske/julskih ispitnih rokova, što je usljed rastresenosti i osipa studenata nepovoljan period za testiranje. Umor, fokus na pripremu ispita, pad koncentracije usljed pomenutog važne su konfundirajuće varijable koje su mogle utjecati na rezultate.

Značajnim se nameće i pitanje strukture vinjeta, naročito u Uslovu 2 u kojem su dobijeni nekonzistentni rezultati. Vinjete su formirane koristeći isključivo segmente sadržane u govorima analiziranim u Studiji 1, pri čemu su ciljano birani oni dijelovi koji odražavaju stavove suprotne nacionalizmu. Detaljnijim pogledom na strukturu vinjeta, nameće se nekoliko fokalnih tema i to: multietičnost, proevropski put, kvaliteti članova stranke, patriotizam, sigurnost i stabilnost Bosne

i Hercegovine. Sam raspored tema po govorima nije podjednak niti su teme, iako suštinski ekvivalentne, jezički formulisane na sličan način. U budućim studijama ključno je obratiti pažnju na formulaciju vinjeta, odrediti konkretne narative koje koje će sadržavati i koji će biti u vezi s konceptima koji se testiraju. Konkretno u ovom slučaju to bi svakako bili narativi multietičnosti, suživota, patriotizma i proevropskog puta, dok bi se narativi stabilnosti države i kvaliteta članova stranke eliminisali, kako su oni bliži autoritativnosti i konzervatizma i uz to bude strah kroz pitanje sigurnosti i stabilnosti, kada se osobe jače povezuju s grupom i grupnim identitetom, kako pokazuju ranija istraživanja.

Rezultati ukazuju i na to da procjene političkih govora, neovisno da li se radi o nacionalističkim ili neutralnim govorima, ne variraju značajno među studentima Psihologije i Mašinskog fakulteta. Testiran je i medijacijski efekat AOTa na vezu procjene govora i AU po uslovima. Medijacijski efekat nije dokazan. Obzirom na to da se ni godina studija nije pokazala kao značajan prediktor procjena govora, hipoteza samoselekcije je isključena i pri diskusiji se možemo voditi hipotezom studijske socijalizacije. Značajno je ukazati da je ovo do sada jedno od prvih istraživanja koje se bavi ispitivanjem razlika u stavovima među studentima društvenih i tehničkih studija na uzorku istočnoevropskih studenata (koliko je nama poznato). Do sada su efekti socijalizacije uvjetovane tipom studija pronađeni na uzorcima američkih i zapadnoevropskih zemalja. Moguće je da postoje značajne kulturloške razlike ili razlike u strukturi visokoobrazovnih institucija koje socijalizaciju odvođe u drugačijem pravcu i na koncu do formiranja sociopolitičkih stavova drugačijih u odnosu na dosadašnja istraživanja. Jedino istraživanje ovog tipa (do kojeg smo uspjeli doći) proveli su Muheljić i Drače (2018) i pokazali da studenti na trećoj godini ekonomije postižu više rezultate na SDO skali u odnosu na studente psihologije, pri čemu na prvoj godini studija razlike nisu bile značajne. Autori su također pokazali da je medijator odnosa tipa i godine studije, s jedne strane, i SDO s druge strane, stepen ekstrinzične motivacije.

Dobijene rezultate možemo objasniti još na nekoliko načina: putem osvrta na adekvatnost korištenih mjera. Prethodno smo diskutovali o nedostacima vinjeta u Uslovu 2. Mnogi autori (npr. Van Hiel i sur., 2010; Jost i sur., 2003; Zmigrod, 2019) ukazuju na nedostatak mjerenje kognitivnih varijabli mjerama samoiskaza i prednost daju bihevioralnim mjerama kako se kognicija manifestuje, upravo, ponašajno. Pored toga autori pominju i manju valjanost mjera samoiskaza. Moguće je uključiti druge mjere, specifičnije za određeni domen poput NFC, mjere

kognitivne kompleksnosti, preferencije kognitivne kompleksnosti i slično. Također, Conway i sur. (2016) ističu kako je preciznije AOT ispitivati mjerom specifičnom za domen koji je u fokusu, u ovom slučaju politička pismenost i odnos prema vanjskim grupama. Postoji mogućnost, dakle, da upitnik korišten za mjerenje AOTa nije zahvatio domen kognicije koji jeste u vezi sa targetiranim stavovima. Također, moguće je da je potrebna dorada i dodatna analiza Upitnika za procjenu vinjeta političkih govora. Upitnik je kreiran za potrebe Studije 2, bez prethodnog pilot testiranja same mjere.

Drugo značajno objašnjenje odnosi se na samu metodologiju studije i činjenicu da je riječ o unakrsnom nacrtu, zbog čega je moguće da je zahvaćen efekat kohorte. Uzorak studenata na kojem je istraživanje provedeno je veći dio studija pohađao online obzirom na pandemiju covid-a, što u pitanje dovodi mogućnost da se studijska socijalizacija kao takva odvije u mjeri da dovede do pomjeranja sociopolitičkih stavova studenata. Kako su studenti imali ograničene mogućnosti za komunikaciju s drugim studentima i profesorima, samim tim je bila ograničena i mogućnost razmjene informacija i tako su procesi informacijskog i normativnog socijalnog uticaja, dvaju glavnih čimbenika u podlozi studijske socijalizacije (Hastie, 2007), bili ograničeni. S druge strane, moguće je da su vanstudijski čimbenici socijalizacije imali značajniju ulogu u razvoju sociopolitičkog opredjeljenja studenata. Newcomb (1943) navodi kako su efekti studijske socijalizacije slabije izraženi kod studenata koji su bili manje involvirani u zajednicu studenata.

## 5. Zaključak

Ova studija imala je za cilj ispitati međusobnu povezanost i odnos između aktivnog otvorenog mišljenja, preferencije nacionalističkih i nenacionalističkih političkih govora te stavova prema društvenim odnosima. Rezultati ukazuju na sljedeće:

1. Rezultati na skali Aktivnog otvorenog mišljenja u negativnoj su korelaciji s procjenama političkih govora zasićenih nacionalizmom isključivo u slučaju stranke SDA. Ispitanici iz uzorka na kojem je studija provedena većinski se izjašnjavaju kao Bošnjaci, što ukazuje na to da je salijentnost nacionalnog identiteta s kojim se osoba identificira i govora koje stranke procjenjuje ključan moderator povezanosti. Ukoliko je rezultat na AOT skali

nizak, odnosno sklonost mišljenju koje zahtijeva ulaganje kognitivnog napora, uzimanje u obzir više alternativa pa i onih koje nisu u vezi s inicijalnim stavovima osobe niska, nedostaje mogućnost da se uvažavaju drugi nacionalni identiteti i na određeni se način identificiraju s njima. Rezultati na AOT skali i skali procjene neutralnih govora, suprotno Hipotezi 1., ne koreliraju. Pretpostavka je da vinjete nisu adekvatno predstavile liberalne, multietničke i nenacionalističke stavove.

2. Procjene nacionalističkih političkih govora stranke SDA u pozitivnoj je vezi s rezultatima na subskalama Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički egocentrizam, dok su procjene nacionalističkih govora preostalih stranaka u vezi s rezultatima na subskali Apsolutistički egocentrizam. Ovi su rezultati djelimično u skladu s Hipotezom 1. Odstupanja od Hipoteze objašnjavamo salijentnošću nacionalnog identiteta uzorka i govora stranke koju procjenjuju. U uslovu neutralnih govora dobijeni su nekonzistentni rezultati, koji se objašnjavaju neadekvatno formulisanim vinjetama.
3. Dobijena je negativna povezanost rezultata na skali Aktivnog otvorenog mišljenja i rezultata na subskalama Autoritarni nacionalizam i Apsolutistički egocentrizam.
4. Ne postoji statistički značajna razlika u procjenama vinjeta političkih govora između studenata Psihologije i Mašinskog fakulteta. Rezultate objašnjavamo zahvatanjem efekta kohorte, obzirom da je uzorak studenata na kojem je istraživanje rađeno većinski dio nastave pohađao online u toku covid pandemije, što nije ostavilo dovoljno mogućnosti za studijsku socijalizaciju.
5. Medijacijski efekat rezultata AOT skale na korelaciju Uslova i rezultata na AU skali sa rezultatima Procjene vinjeta političkih govora nije statistički značajan. Rezultate objašnjavamo nepreciznošću korištenih mjera.

## LITERATURA

Arndt, J., Greenberg, J., Schimel, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (2002). To belong or not to belong, that is the question: Terror management and identification with gender and ethnicity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 26.

Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M., Franc, R., Kamenov, Ž., Šakić, M., & Šakić, V. (2005). *Socijalna psihologija*. Mate.

Bargh, J. A., & Gollwitzer, P. M. (1994). Environmental control of goal-directed action: Automatic and strategic contingencies between situations and behavior. In W. D. Spaulding (Ed.), *Integrative views of motivation, cognition, and emotion* (pp. 71–124). University of Nebraska Press

Baron, J., Isler, O., & Yilmaz, O. (2022). Actively open-minded thinking and the political effects of its absence.

Baron, J. (2019). Actively open-minded thinking in politics. *Cognition*, 188, 8-18

Bizumic, B. (2017). Traditionalism. In: Zeigler-Hill, V., Shackelford, T. (eds) *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8\\_874-1](https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_874-1)

Barsalou, L. W. (1982). Context-independent and context-dependent information in concepts. *Memory & cognition*, 10(1), 82-93.

Blais, A. (2006). What affects voter turnout?. *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 9, 111-125.

Chirumbolo, A. (2002). The relationship between need for cognitive closure and political orientation: The mediating role of authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32(4), 603-610. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00062-9](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00062-9)

Claassen, R. L. (2011). Political awareness and electoral campaigns: Maximum effects for minimum citizens?. *Political Behavior*, 33, 203-223. DOI 10.1007/s11109-010-9129-6

Conway III, L. G., Gornick, L. J., Houck, S. C., Anderson, C., Stockert, J., Sessoms, D., & McCue, K. (2016). Are conservatives really more simple-minded than liberals? The domain specificity of complex thinking. *Political Psychology*, 37(6), 777-798  
<https://doi.org/10.1111/pops.12304>

Crano, W. D., & Prislin, R. (2006). Attitudes and persuasion. *Annual Review Psychology*, 57, 345-374. Dobrzynska, A., & Blais, A. (2008). Testing Zaller's reception and acceptance model in an intense election campaign. *Political Behavior*, 30, 259-276. DOI 10.1007/s11109-007-9049-2

Cottam, M. L. (2010). *Uvod u političku psihologiju*. Mate.

Dekker, H., & Malová, D. (1994). Nationalism. In *Eighth Annual Meeting of the Dutch Society for Political Psychology, Amsterdam, the Netherlands*.

Duckitt, J., & Bizumic, B. (2013). Multidimensionality of right-wing authoritarian attitudes: Authoritarianism-conservatism-traditionalism. *Political Psychology*, 34(6), 841-862. <https://doi.org/10.1111/pops.12022>

Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality: Published for the European Association of Personality Psychology*, 21(2), 113-130. DOI: 10.1002/per.614

Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 33, pp. 41-113). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(01\)80004-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(01)80004-6)

Gawronski, B., & Creighton, L. A. (2013). Dual process theories.. u *The Oxford handbook of social cognition* (pp. 282-312). New York, NY: Oxford University Press

Goidel, R. K., Shields, T. G., & Peffley, M. (1997). Priming theory and RAS models: Toward an integrated perspective of media influence. *American Politics Quarterly*, 25(3), 287-318. DOI:[10.1177/1532673X9702500303](https://doi.org/10.1177/1532673X9702500303)

Hadžiahmetović, N. & Sinanović, E. (2022). Leksički socijalni stavovi kao determinante ambivalentnog seksizma. (Završni magistarski rad Filozofskog fakulteta UNSA).



Hamburger, A., Hancheva, C., & Volkan, V. D. (Eds.). (2021). *Social Trauma-An Interdisciplinary Textbook*. Springer.

Hastie, B. (2007). Cold hearts and bleeding hearts: Disciplinary differences in university students' sociopolitical orientations. *The Journal of Social Psychology, 147*(3), 211-241.

Hastie, B. (2007). Higher education and sociopolitical orientation: The role of social influence in the liberalisation of students. *European Journal of Psychology of Education, 22*, 259-274.

Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). The social identity perspective: Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small group research, 35*(3), 246-276. <https://doi.org/10.1177/1046496404263424>

Hogg, M. A., & Turner, J. C. (1987). Intergroup behaviour, self-stereotyping and the salience of social categories. *British Journal of Social Psychology, 26*(4), 325-340. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1987.tb00795.x>

Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). The social identity perspective: Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small group research, 35*(3), 246-276.

Husremović, D. (2016). Osnove psihometrije za studente psihologije. *Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo*.

Jordanova, K. (2012). Transmission of traumatic experiences in the families of war survivors from Bosnia and Herzegovina. *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti, 5*(1), 52-60.

Jozelic, J. (2021). Reconfiguring and Imposing Identity: Politicization of Identity in Bosnia and Herzegovina. U *Nationalism and the Politicization of History in the Former Yugoslavia* (pp. 323-334). Palgrave Macmillan, Cham.

Jost, J. T., Glaser, J., Sulloway, F. J., & Kruglanski, A. W. (2018). Political conservatism as motivated social cognition. *The Motivated Mind, 129-204*.

Kahneman, D. (2003). A perspective on judgment and choice: mapping bounded rationality. *American psychologist, 58*(9), 697.

- Kruglanski, A. W. (1996). Motivated gatekeeper of our minds: need for closure effects on interpersonal phenomena. In E. T. Higgins, & R. M. Sorrentino (Eds.), *The handbook of motivation and cognition: vol. 3* (pp. 465–496). New York: Guilford Press
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (5th ed.). New York: The Guilford Press.
- Kosterman, R., & Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political psychology*, 257-274. <https://doi.org/10.2307/3791647>
- Leyens, J. P., & Dardenne, B. (2003). Temeljni koncepti i pristupi u području socijalne kognicije. U Hewstone, M. & Stroebe, W.(Ur.). *Uvod u socijalnu psihologiju: europske perspektive*, 99-122.
- Majstorovic, D., & Turjacanin, V. (2013). *Youth ethnic and national identity in Bosnia and Herzegovina: Social science approaches*. Springer.
- Morris, M. W., & Peng, K. (1994): Culture and cause: American and Chinese attributions for social and physical events, *Journal of Personality and Social Psychology*, 67
- Muheljic, A., & Drace, S. (2018). University socialization and the acceptance of anti-egalitarian ideology: The underlying role of extrinsic life goals. *European Journal of Social Psychology*, 48(1), O73-O80.
- Newcomb, T. M., (1943). *Personality and social change; attitude formation in a student community*. New York: Holt.
- Nosofsky, R. M. (1986). Attention, similarity, and the identification–categorization relationship. *Journal of experimental psychology: General*, 115(1), 39.
- Nosofsky, R. M. (1987). Attention and learning processes in the identification and categorization of integral stimuli. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 13(1), 87.

Nosofsky, R. M., & Alfonso-Reese, L. A. (1999). Effects of similarity and practice on speeded classification response times and accuracies: Further tests of an exemplar-retrieval model. *Memory & Cognition*, 27(1), 78-93.

Osborne, D., Milojev, P., & Sibley, C. G. (2017). Authoritarianism and national identity: Examining the longitudinal effects of SDO and RWA on nationalism and patriotism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(8), 1086-1099. <https://doi.org/10.1177/0146167217704196>

Puhalo S., Toma, M. (2022). Kako mladi u Bosni i Hercegovini opažaju protekli rat?. *Pro Educa, Banja Luka*

Puhalo, S. (2013). Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove. *FeS, Sarajevo*.

Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political psychology*, 20(1), 151-174. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00140>

Scherer, K. R. (2003). Uvod u socijalnu psihologiju, ur. *M. Hewstone, W. Stroebe*. Zagreb: *Naklada Slap*.

Scheufele, D. A. (2017). Agenda-setting, priming, and framing revisited: Another look at cognitive effects of political communication. In *Refining Milestone Mass Communications Theories for the 21st Century* (pp. 71-90). Routledge.

Sears, D. O., & Kosterman, R. (1994). Mass media and political persuasion. *Persuasion: Psychological Insights and Perspectives* (Needham Heights, MA: Allyn & Bacon), 251-278.

Smith, L. B., & Heise, D. (1992). Perceptual similarity and conceptual structure. In *Advances in psychology* (Vol. 93, pp. 233-272). North-Holland. [https://doi.org/10.1016/S0166-4115\(08\)61009-2](https://doi.org/10.1016/S0166-4115(08)61009-2)

Stacey, B. (1978): *Political Socialization in Western Society* (an analysis from a life span perspective), London, Edvard Arnold

Stanovich, K. E., & West, R. F. (2008). On the failure of cognitive ability to predict myside and one-sided thinking biases. *Thinking & Reasoning*, 14(2), 129-167.

Stanovich, K. E., & West, R. F. (2008). On the relative independence of thinking biases and cognitive ability. *Journal of personality and social psychology*, 94(4), 672.

Stanovich, K. E. (2009). Distinguishing the reflective, algorithmic, and autonomous minds: Is it time for a tri-process theory. *In two minds: Dual processes and beyond*, 55-88.

Staub, E. (1999). The origins and prevention of genocide, mass killing, and other collective violence. *Peace and Conflict*, 5(4), 303-336.

Svedholm-Häkkinen, A. M., & Lindeman, M. (2018). Actively open-minded thinking: development of a shortened scale and disentangling attitudes towards knowledge and people. *Thinking & Reasoning*, 24(1), 21-40.

Šiber, I. (1998). *Osnove političke psihologije*. Politička kultura.

Van Hiel, A., Onraet, E., Crowson, H. M., & Roets, A. (2016). The relationship between Right-wing attitudes and cognitive style: A comparison of self-report and behavioural measures of rigidity and intolerance of ambiguity. *European Journal of Personality*, 30(6), 523-531. <https://doi.org/10.1002/per.2082>

Tajfel, H. (1969). Cognitive aspects of prejudice. *Journal of biosocial science*, 1(S1), 173-191. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0021932000023336>

Tetlock, P. E. (1983). Cognitive style and political ideology. *Journal of Personality and social Psychology*, 45(1), 118.

Tetlock, P. E. (1994). Political psychology or politicized psychology: Is the road to scientific hell paved with good moral intentions?. *Political psychology*, 509-529.

Vasović, M. (1986): *Politička socijalizacija djece u Srbiji*, Beograd, IIC SSO Srbije, Institut društvenih nauka (šapirografisano).

Van Hiel, A., Onraet, E., & De Pauw, S. (2010). The relationship between social-cultural attitudes and behavioral measures of cognitive style: A meta-analytic integration of studies. *Journal of personality*, 78(6), 1765-1800. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00669.x>

Verdery, K. (1998). Transnationalism, nationalism, citizenship, and property: Eastern Europe since 1989. *American ethnologist*, 25(2), 291-306. <https://doi.org/10.1525/ae.1998.25.2.291>

Volkan, V. (2014). *Killing in the name of identity: A study of bloody conflicts*. Pitchstone Publishing (US&CA).

Volkan, V. D. (2015). *A Nazi legacy: depositing, transgenerational transmission, dissociation, and remembering through action*. Routledge.

West, R. F., Toplak, M. E., & Stanovich, K. E. (2008). Heuristics and biases as measures of critical thinking: Associations with cognitive ability and thinking dispositions. *Journal of educational psychology*, 100(4), 930.

Webster, D., & Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049–1062.

Zaller, J. (1992). *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge university press.

Zmigrod, L. (2019). *The cognitive underpinnings of ideological thinking* (Doctoral dissertation).

PRILOZI

Prilog 1

*Skala procjene političkih govora is Studije 1*

Tabela za ocjenjivanje podijeljena je u tri dijela: kategorije (na osnovu kojih se govori procjenjuju), indikatori kategorija (koji pobliže određuju značenje kategorije) te procjena.

Vaš je zadatak da na skali od 1 do 6 za svaki indikator kategorije procijenite koliko se odnosi na prethodno pročitane govore. Vrijednosti znače:

- 1 – uopće se ne odnose
- 2 – ne odnose se
- 3 – umjereno se ne odnose
- 4 – umjereno se odnose
- 5 – odnose se
- 6 – u potpunosti se odnose

Kategorija analize	Indikatori kategorija	Procjena					
Grupni identitet	1. Isticanje vlastite nacionalne pripadnosti	1	2	3	4	5	6
	2. Isticanje razlika u nacionalnoj pripadnosti	1	2	3	4	5	6
	3. Korištenje zamjenica (mi, oni, naše, njihovo) kao zamjene za imenovanje nacije	1	2	3	4	5	6
	4. Pripisivanje određenih atributa svim pripadnicima jedne nacionalne pripadnosti	1	2	3	4	5	6
Grupni ponos	1. Fokusiranje pozitivnih postignuća i pozitivnih atributa pripadnika vlastite nacionalne pripadnosti	1	2	3	4	5	6
	2. Fokusiranje negativnih postignuća i negativnih atributa pripadnika drugih nacionalnih pripadnosti	1	2	3	4	5	6
	3. Korištenje nacionalnih i/ili religijskih obilježja	1	2	3	4	5	6
Geografski kontekst	1. Isticanje geografskih regija u zavisnosti od pripadnosti jednom od entiteta (u kojoj vlastita nacionalna grupa čini većinski dio stanovništva)	1	2	3	4	5	6
	2. Isticanje progresa pojedinih regija na osnovu istog kriterija	1	2	3	4	5	6
	3. Isticanje superiornosti učinaka u pojedinim regijama na osnovu istog kriterija	1	2	3	4	5	6
Opasnost	1. Pozivanje na oprez od pripadnika drugih nacija u BiH	1	2	3	4	5	6
	2. Isticanje opasnosti, prijetnje od pripadnika drugih nacija u BiH ili njihovih aktivnosti	1	2	3	4	5	6
Narod iznad državljanstva/entitet	1. Davanje veće važnosti entitetu nasuprot državi 2. Izjednačavanje entiteta s državom	1	2	3	4	5	6

iznad države		1	2	3	4	5	6
Povezanost sa susjedima	1. Pozivanje na saradnju, povezanost i međuodnose sa susjednim državama odgovarajuće nacionalne pripadnosti	1	2	3	4	5	6
Historijske ličnosti i datumi	1. Isticanje historijskih činjenica značajnih za pojedinu naciju	1	2	3	4	5	6
	2. Isticanje historijskih ličnosti značajnih za pojedinu naciju	1	2	3	4	5	6
	3. Glorifikacija istih	1	2	3	4	5	6
Razdvajanje	1. Pozivanje na odvajane i osamostaljivanje od ostalih nacija (bilo institucionalno, u privatnom životu)	1	2	3	4	5	6
	2. Pozivanje na očuvanje zajedništva nacije kojoj pripada	1	2	3	4	5	6
Religija	1. Pozivanje na religijsku pripadnost koja je u vezi s određenom nacijom	1	2	3	4	5	6
	2. Korištenje izraza karakterističnih za religiju koja je u vezi s određenom nacijom	1	2	3	4	5	6

## Prilog 2

### *Upitnik uz vinjete političkih govora iz Studije 2 – Uslov 1 – nacionalistički govori*

Ispred Vas se nalaze skraćene verzije govora triju najutjecajnijih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini. Molim Vas da pažljivo pročitate svaku od njih.

Nakon toga slijedi set tvrdnji koje se odnose na Vaše promišljanje o pročitanom sadržaju i odnosu prema istom.

Na skali od 1 do 6 ocijenite koliko se s navedenim tvrdnjama slažete. Vrijednosti znače:

- 1 – uopće se ne slažem
- 2 – ne slažem se
- 3 – umjereno se ne slažem
- 4 – umjereno se slažem
- 5 – slažem se
- 6 – u potpunosti se slažem

Nije nužno da ste politički aktivni (da ste član neke političke stranke, simpatizer, da li izlazite na izbore i sl.), važno je šta smatrate ispravnim političkim ponašanjem te Vaš doživljaj sadržaja.

1. Dragi moji prijatelji, eselamu alejkum i dobro večer. Prije dva dana je bio dan Bošnjaka i ja vam čestitam taj dan. Najveći čin patriotizma kojeg smo pokazali jeste što smo po prvi put u udžbenike historije upisali istinu odbrambeno-oslobodilačkog rata '92. do '95., ko je zločinac, ko

je heroj. Zašto se vraćamo u prošlost? Zato da se poslije ovih izbora ne bi desili događaji koje smo preživjeli devedesetih godina prošlog vijeka. Na listama SDA su generali i pukovnici Armije RBiH, djeca šehida, istinske patriote. Da li to Bošnjak smije dopustiti u ovakvim okolnostima kada šahovnice i orlovi ne prestaju da napadaju naš ljljan i sve što je bosansko? Na jednoj strani imamo Bakira, sina bosanskog, a na drugoj Denisa, sina partijskog. Bošnjaci imaju pravo izbora, ali je jedan jedini pravi izbor, za Bakira, ako Bog da drugog oktobra, za SDA koja je uvijek bila uz ovaj narod.

2. Dragi moji, dobro večer. Najradije bih vas sad sve zagrlilo da iskažem svoj osjećaj pripadnosti vama ovdje u ovom svetom hramu Palama. Mi se odlično razumijemo zato što smo jedno, jedna porodica, jedan tim koji se zove SNSD i radimo za našu državu RS. Vi znate šta je temelj naše politike, to je uvezivanje i uvažavanje Srpske pravoslavne crkve da bi pokazali da ovdje živi najveći narod, da su Srbi pravoslavci. Ona nam je očuvala identitet i suštinu našeg bića. To je i volja ovog naroda, ovaj narod želi RS, ne želi da ima tutore, ovaj narod hoće da se razgraniči. Ovdje negdje je entitetska granica, šteta što taj dio razdvaja RS, al' dobro, napravili su puno džamija tamo, ko će to sad sređivati. Nažalost, živimo u državi koja se zove BiH i ona se najčešće pokazuje kao naš okov, nešto što nam smeta.
  
3. Dobro večer hrvatski puče. Neizmijerna je sreća putovati BiH i vidjeli ovliku količinu zajedništva, ljubavi, snage, moći hrvatskog naroda. BiH je i naša domovina, domovina hrvatskog naroda i samo on ima pravo birati ko će ga predstavljati. Nastupimo složno, ujedinjeno oko zajedničkog cilja, ne dozvolimo da nam drugi biraju predstavnike. U ovim izazovnim vremenima, sada, više nego ikada prije, samo zajedno možemo čuvati i ojačati svoj hrvatski identitet i suverenitet. Odlučno se suprotstavljamo konceptima lažnog građanskog univerzalizma i bosanskog integracionizma koji se u praktičnoj izvedbi manifestiraju kao nacionalizam najbrojnijeg naroda. Od završetka rata do danas u stalnim smo nastojanjima da dobijemo lokaciju za postavljanje Spomen obilježja poginulim braniteljima HVO-a Sarajevo. I još uvijek je nismo dobili, ali nastavljamo našu borbu.

1.	Da li biste dali svoj glas stranci čiji ste govor pročitali? (zaokružite jednu od dvije kategorije odgovora)	DA				NE			
	<b>Kako doživljavate sadržaj koji ste pročitali:</b>								
1.	Pozitivno	1	2	3	4	5	6		
2.	Uvredljivo	1	2	3	4	5	6		
3.	Nacionalistički	1	2	3	4	5	6		
4.	ujedinjujući za sve narode u Bosni i Hercegovini	1	2	3	4	5	6		
5.	Snažno	1	2	3	4	5	6		
6.	Populistički	1	2	3	4	5	6		
7.	isključivim (odnosi se samo na jedan narod)	1	2	3	4	5	6		
8.	Neprijemnim	1	2	3	4	5	6		
9.	Neprogresivnim	1	2	3	4	5	6		



### Prilog 3

#### *Upitnik uz vinjete političkih govora iz Studije 2 – Uslov 2 – neutralni govori*

1. Dragi prijatelji, dobro veče. Svojim odlukama pokušavamo dokazati naš patriotizam jer se to od naše stranke kao najveće stranke očekuje. Tako smo ovu školsku godinu započeli intoniranjem himne BiH u svakoj učionici. Vrijeme koje slijedi traži ozbiljne ljude, znane, pouzdne, hrabre, lojalne kakvi su naši kandidati. Naša lista obiluje kvalitetnim, obrazobanim mladim, ali i iskusnim kadrovima. A koga nam oni nude? Nude nam običnog populistu, a populizam je ozbiljna boljka demokratije. Prevara i obmana su njegove osnovne karakteristike. U ovom mandatu nas čekaju ozbiljni procesi, BiH neće biti sporna, BiH će zauvijek ostati cjelovita i demokratska država. Mi želimo građansku, evropsku državu koja će poštovati sve kulture njenih naroda, Srba, Hrvata, Bošnjaka, ali i ostalih koji žive na tlu BiH. Svi oni koji budu izabrani bit će sluge ovog narod i stražari na bedemima države BiH. Ovaj je grad dokaz multietičnosti, dokaz da je suživot moguć. U prošlom smo mandatu učestvovali u donošenju odluka o konstitutivnosti naroda i jezika, ulagali u obrazovanje, infrastrukturu, izgradnju puteva i još mnogo toga.
2. Dobro veče svima. Dolaze nam ozbiljna vemena, a za njih vam treba ozbiljna politika, za ozbiljnu politiku vam treba ozbiljan političar, to nije onaj koji samo priča, nego onaj koji radi, onaj koji je hrabar, koji zna šta su politički i ekonomski procesi. Mi kao kandidati nema pravo na lični komoditet, već imamo pravo na odgovornost. Do sad smo pokazali da smo uspješni, da rastemo i da se izgrađujemo, da povećavamo plate, penzije, gradimo puteve, škole i vrtiće. Uredićemo vam sva sela do mjere da svi ljudi tamo budu zadovoljni, da to budu tipski uređena sela, izgradićemo vam ovo mjesto. Nikad se nismo odvajali jer nikad ne bismo mogli provesti našu politiku da nemamo podršku naroda. To pokazuje da je naša partija naroda, mi smo ljudi naroda i naša politika je narodna politika.
3. Dobro veče. BiH se voli upravo zbog postojanja njenih različitih tradicija. BiH je moguća samo kao državna zajednica triju potpuno ravnopravnih, suverenih i konstitutivnih naroda, Hrvata, Srba i Bošnjaka. Da bi sva tri naroda bila zadovoljna i jednakopravna ne smije dolaziti do dominacije jednih na drugim što znači da moramo nastaviti graditi dejtonsku i ustavnu BiH koja sve to garantira. Izbornim programom naše stranke obuhvatili smo sve segmente života. Nužno je kreirati takav društveni ambijent u kojem će se uvažavati i poštivati sve društvene različitosti i specifičnosti kao i sva kolektivna i individualna prava. Naši ciljevi su ostanak mladih, privredni, ekonomski i demografski razvoj. Želimo osigurati život po mjeri čovjeka koji može raditi i živjeti od svog rada. S iskrenom željom radimo na pristupu EU i NATO savezu.

### Prilog 4

#### *Skala Aktivnog otvorenog mišljenja*

Ispred Vas se nalazi set pitanja koji se odnose na Vaš uobičajni način razmišljanja. Osvrnite se na to kako u svakodnevnom životu razmišljate i donosite odluke, a zatim iskreno odgovorite na pitanja.

Na skali od 1 do 6 ocijenite koliko se s navedenim tvrdnjama slažete. Izaberite:

- 1 – ako se s tvrdnjom nimalo ne slažete
- 2 – ako se tvrdnjom donekle ne slažete
- 3 – ako se s tvrdnjom pomalo ne slažete
- 4 – ako se s tvrdnjom donekle slažete
- 5 – ako se s tvrdnjom pomalo slažete
- 6 – ako se s tvrdnjom u potpunosti slažete

1.	Dozvoliti sebi da nas ubijedi kvalitetan protuargument je znak dobrog karaktera.	1	2	3	4	5	6
2.	Ljudi bi trebali u obzir uzeti i dokaze koji se ne slažu s njihovim uvjerenjima.	1	2	3	4	5	6
3.	Biti neodlučan ili nesiguran znak je lošeg razmišljanja.	1	2	3	4	5	6
4.	Ljudi bi trebali revidirati vlastito mišljenje nakon što se iznesu nove informacije.	1	2	3	4	5	6
5.	Promijeniti mišljenje znak je slabosti.	1	2	3	4	5	6
6.	Ljudi bi aktivno trebali tragati za razlozima zašto su u krivu.	1	2	3	4	5	6
7.	U redu je ignorisati dokaze koji se suprotstavljaju mom mišljenju.	1	2	3	4	5	6
8.	Važno je ostati lojalan svojim uvjerenjima čak i kada se iznesu dokazi protiv njih.	1	2	3	4	5	6
9.	Kada smo suočeni s novim pitanje, najbolji je odgovor obično onaj koji je javi prvi.	1	2	3	4	5	6
10.	Dobar način razmišljanja dovodi do nesigurnosti kada su s obje strane prezentirani kvalitetni argumenti.	1	2	3	4	5	6
11.	Kada smo suočeni s novim pitanjem, važno je uzeti u obzir više od jednog mogućeg odgovora prije nego što donesemo odluku.	1	2	3	4	5	6

## Prilog 5

### *Leksička skala stavova LSS-BH*

Ispred Vas je upitnik koji se sastoji od niza tvrdnji koje se odnose na na Vaša vjerovanja i mišljenja. Molim Vas da svaku od njih pažljivo pročitate i na skali od 1 do 5 zaokružite onaj odgovor koji najbolje izražava Vaše slaganje ili neslaganje. Izaberite:

- 1 – ako je tvrdnja potpuno netačna ili se s njom nimalo ne slažete
- 2 - ako je tvrdnja uglavnom netačna ili se s njom ne slažete
- 3 – ako je tvrdnja otprilike podjednako i tačna i netačna ili ako ne možete da se odlučite
- 4 – ako je tvrdnja uglavnom tačna ili se s njom slažete
- 5 – ako je tvrdnja potpuno tačna ili se s njom sasvim slažete

1	Duboko vjerujem u skori ponovni dolazak Spasitelja na	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---	---

	Zemlju.					
2	Mislim da je legitimno pravo osoba da imaju seksualne odnose sa pripadnicima oba spola.	1	2	3	4	5
3	Mislim da svi ljudi treba da gledaju samo svoje sopstvene interese.	1	2	3	4	5
4	Samo oni čije su porodice kroz generacije dokazale da su najbolji i najkvalifikovaniji treba da upravljaju državom, u interesu ostalog stanovništva.	1	2	3	4	5
5	Neophodno je da se vlast i nadležnosti moraju prenijeti sa centralnih na niže organe uprave.	1	2	3	4	5
6	Uvijek treba nesebično pomagati drugima, bez obzira na to ko su.	1	2	3	4	5
7	Vjerujem u duhove i natprirodna bića.	1	2	3	4	5
8	Vjerujem u oslobođenje duše kroz samodisciplinu i nenasilje prema svim živim bićima.	1	2	3	4	5
9	Trebalo bi oduzeti imovinu onima koji su prebogat i rasporediti je ravnopravno među ljudima.	1	2	3	4	5
10	Država i političke ustanove samo ometaju slobodu ličnosti i treba ih ukinuti.	1	2	3	4	5
11	Samo zemlje u kojima vladar ima apsolutnu vlast su uspješne i prosperitetne zemlje.	1	2	3	4	5
12	Nemam nikakva posebna osjećanja prema svojoj naciji.	1	2	3	4	5
13	Bog ne postoji.	1	2	3	4	5
14	Homoseksualnost je neprirodna i treba da bude zabranjena.	1	2	3	4	5
15	Da bi čovjek uspio u karijeri ne smije da ima previše obzira prema drugima.	1	2	3	4	5
16	Iako većina ljudi osuđuje učenje Adolfa Hitlera, ono je imalo i svojih dobrih strana.	1	2	3	4	5
17	Socijaldemokratske zemlje (poput onih u Skandinaviji) pružaju najbolje uslove za život i sreću ljudi.	1	2	3	4	5
18	Pojedinac je autonomno biće odgovorno za autentičnost i iskrenost svojih izbora.	1	2	3	4	5
19	Vjerujem da neki predmeti mogu imati čudotvorna i natprirodna svojstva.	1	2	3	4	5
20	Čovjekovom saznanju su dostupni samo fenomeni pojedinih predmeta i stvari, ali ne i njihova suština.	1	2	3	4	5
21	Smatram da bi podjela društvenih dobara prema individualnim potrebama dovela do nestanka klasnih razlika.	1	2	3	4	5
22	Interesi radnika i bogataša će uvijek biti suprotni i nepomirljivi.	1	2	3	4	5
23	Vlast u državi treba da bude čvrste ruke.	1	2	3	4	5
24	Ne priznajem nikakve društvene norme, moralna načela niti tradiciju.	1	2	3	4	5
25	Vjerujem da se može religijskim postupkom istjerati zao duh iz tijela osobe.	1	2	3	4	5
26	U potpunosti treba poštovati učenje naših vjerskih poglavara.	1	2	3	4	5
27	Zadovoljstvo je najviše dobro i mjerilo svih vrijednosti.	1	2	3	4	5
28	Prirodno pravo država koje su bogate i moćne jeste da potčinjavaju slabije zemlje.	1	2	3	4	5

29	Trebalo bi težiti evropskim vrijednostima.	1	2	3	4	5
30	Čovjek posjeduje slobodnu volju i pomoću nje donosi svoje odluke.	1	2	3	4	5
31	Vjerujem u reinkarnaciju i ponovno rođenje duše u drugom tijelu.	1	2	3	4	5
32	Duh, ideja, osnova je svega što postoji.	1	2	3	4	5
33	Udruženja radnika i poslodavaca treba da budu najvažniji činioци društvenog funkcionisanja.	1	2	3	4	5
34	Najveći problem moje zemlje je što su birokrate na najodgovornijim funkcijama.	1	2	3	4	5
35	Vjerujem da je najbolje da sva vlast bude u rukama jednog vladara.	1	2	3	4	5
36	Treba ukinuti granice između nacionalnih država.	1	2	3	4	5
37	Podržavam propovijedanje ideja iznijetih u svetim knjigama.	1	2	3	4	5
38	Religijske vođe moraju da učestvuju u političkom životu države.	1	2	3	4	5
39	Užitak i zadovoljstvo su osnovni princip i smisao života.	1	2	3	4	5
40	Prirodno je da manji broj ljudi kontroliše veliku količinu resursa i kapitala.	1	2	3	4	5
41	Sloboda mišljenja i prava pojedinaca su najvažniji ciljevi kojima društvo treba da teži.	1	2	3	4	5
42	Borba bez upotrebe sile je borba koja daje najbolje rezultate.	1	2	3	4	5
43	Postoje sile u prirodi koje ne možemo opaziti našim čulima a koje utiču na naše živote.	1	2	3	4	5
44	Ne postoji apsolutna, objektivna istina.	1	2	3	4	5
45	Najvažnija sredstva za proizvodnju treba da budu pod kontrolom države a ne pojedinaca.	1	2	3	4	5
46	Postojeće estetske vrijednosti u modernom društvu su besmislene.	1	2	3	4	5
47	Država uvijek treba da ima odlučujuću riječ u jednom društvu.	1	2	3	4	5
48	Volim svoju zemlju.	1	2	3	4	5
49	Božiji poslanik će ponovo doći među ljude.	1	2	3	4	5
50	Poštujem i praktikujem staru religiju mog naroda, stare bogove, pretke i sveta mjesta.	1	2	3	4	5
51	Iz svega treba izvući korist, bez obzira na okolnosti.	1	2	3	4	5
52	Odlučivanje, upravljanje i vlast u jednom društvu mora biti u rukama njegove elite.	1	2	3	4	5
53	Čak i u teškim vremenima, dobro je da postoje različita politička shvatanja.	1	2	3	4	5
54	Za mene je vrlina najveće dobro kojem treba težiti.	1	2	3	4	5
55	Sa dušama umrlih se može komunicirati.	1	2	3	4	5
56	Stvari ne postoje objektivno, već samo u našoj svijesti.	1	2	3	4	5
57	Država i narod, a ne pojedinci, treba da budu vlasnici fabrika i drugih sredstava za proizvodnju.	1	2	3	4	5
58	U ovoj zemlji čovjek ne može da uspije, pa se ne vrijedi ni truditi.	1	2	3	4	5
59	Dobrobit lokalne zajednice je važnija od interesa države.	1	2	3	4	5
60	Postoji samo jedan Bog.	1	2	3	4	5
61	Vojska treba da ima vodeću ulogu u državnim poslovima.	1	2	3	4	5

62	Treba iskoristiti položaj da se pomogne rodbini ili sebi.	1	2	3	4	5
63	Pozitivna strana nacizma je što zahtijeva etnički čistu državu.	1	2	3	4	5
64	To što u mojoj zemlji žive različiti narodi čini naše društvo i naš život bogatijim.	1	2	3	4	5
65	Stvari i događaje treba gledati sa njihove najbolje strane.	1	2	3	4	5
66	Sve što postoji je, u svojoj suštini, duhovne prirode.	1	2	3	4	5
67	Sve je relativno.	1	2	3	4	5
68	Marksizam predstavlja najbolji oblik uređenja društva.	1	2	3	4	5
69	U vremenu u kojem živimo sve prave vrijednosti su propale.	1	2	3	4	5
70	Vladinim mjerama bi trebalo ograničiti plasiranje stranih proizvoda nauštrb domaćih.	1	2	3	4	5
71	Volim svoj narod i svoju domovinu.	1	2	3	4	5
72	Bog je stvorio svijet i njime upravlja.	1	2	3	4	5
73	Naša država bi trebalo da bude monarhija.	1	2	3	4	5
74	Uvijek bih, bez obzira na druge, iskoristio povoljnu priliku da ostvarim svoje ciljeve.	1	2	3	4	5
75	Moja rasa je superiornija od drugih.	1	2	3	4	5
76	Treba težiti ka ujedinjenju svih evropskih naroda.	1	2	3	4	5
77	I u dobru i u zlu treba biti miran i dostojanstven.	1	2	3	4	5
78	Neki predmeti, biljke ili životinje imaju svete moći.	1	2	3	4	5
79	Vjerujem da je neophodno vratiti se prirodi i odbaciti sve društvene konvencije.	1	2	3	4	5
80	Neophodna je svjetska revolucija i jedinstvo radnika svih zemalja da bi se radnici zaista izborili za svoja prava.	1	2	3	4	5
81	Sve stvari imaju tendenciju samo da postaju sve gore i gore.	1	2	3	4	5
82	Ne treba da uvodimo riječi iz drugih jezika, već da koristimo one koje imamo.	1	2	3	4	5
83	Nacionalne manjine treba da imaju pravo na samoopredjeljenje i otcjepljenje	1	2	3	4	5
84	Strogo se pridržavam pravila koja mi vjera nalaže.	1	2	3	4	5
85	Tradicionalne vrijednosti su prave vrijednosti i od njih ne treba odstupati.	1	2	3	4	5
86	Cilj opravdava sredstvo.	1	2	3	4	5
87	Žene su po prirodi manje sposobne od muškaraca.	1	2	3	4	5
88	Parlament treba da ima zakonodavnu vlast i vlada treba za sve svoje postupke da odgovara parlamentu.	1	2	3	4	5
89	Slobodna volja je osnova našeg ponašanja.	1	2	3	4	5
90	Vjerujem u postojanje životne sile, bez koje život ne bi bio moguć.	1	2	3	4	5
91	Materijalni svijet je samo iluzija.	1	2	3	4	5
92	U radnim organizacijama ne bi trebalo da postoje vođe, nego svi ljudi treba da ravnopravno učestvuju u odlučivanju.	1	2	3	4	5
93	Mrzim snobove.	1	2	3	4	5
94	Vjerujem u snagu i moć moje nacije, da zajedno možemo sve i da možemo bolje od drugih.	1	2	3	4	5